

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

JASNA VUČKO

**Podoba ženske v prekmurskih in porabskih ljudskih
pesmih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

JASNA VUČKO

**Podoba ženske v prekmurskih in porabskih ljudskih
pesmih**

Diplomsko delo

Mentor: doc. dr. Aleksander Bjelčevič

Univerzitetni študijski program:
Slovenski jezik in književnost

Ljubljana, 2013

Izjava o avtorstvu

Spodaj podpisana Jasna Vučko izjavljam, da je pričujoča diplomska naloga v celoti moje avtorsko delo. Literatura in viri so korektno navedeni.

Vsakomur je najbližje tista glasba, na katero se je njegovo uho navadilo v zgodnjem otroštvu.

(Zoltán Kodály)

HVALA,

babica, ker si mi toliko prepevala, da sem še sama začela peti

in postala navdušena nad ljudskimi pesmimi;

mama in ati, ker sta mi omogočila študij;

Dani, ker si me spodbujal (če ne že silil), da končno

dokončam začeto;

mentor, za vso pomoč, ki sem jo rabila pri pisanju.

KAZALO

1. UVOD IN PREDSTAVITEV DIPLOMSKE NALOGE	6
1.1 Uvod.....	6
1.2 Zgradba diplomske naloge	7
2. ROJEVAJ, JOKAJ, KUHAJ, ŠIVAJ, ZA MOŠKE ZADEVE SE NE ZANIMAJ	7
2.1 Ljudske pesmi – ogledalo življenja.....	7
2.2 Mati	8
2.2.1 Odnos matere do svojih otrok	8
2.3 Detomorilka.....	12
2.4 Mačeha	14
2.5 Hči	15
2.6 Sestra	16
2.7 Dekleta, ženske, žene	18
2.7.1 Živahno dekle.....	18
2.7.2 Zvesto dekle/žena.....	22
2.8 Čustvovanje ženske	29
2.9 Žensko delo	33
3.0 Vizualna podoba ženske.....	39
3.1 Ženske v zakonu.....	40
3.2 Mic, Mic, Micika.....	45
3. UGOTOVITVE IN INTERPRETACIJA.....	46
3.1 Hipoteze	46
3.2 Ugotovitve.....	47
4. ZAKLJUČEK.....	51
5. VIRI IN LITERATURA	53
5.1 Viri	53
5.2 Literatura	53

1. UVOD IN PREDSTAVITEV DIPLOMSKE NALOGE

1.1 Uvod

*»Ni mi jasno, zakaj naj bi se vedno ubadali z moškimi, sploh pa z njihovimi bitkami; zgodovina žensk je zvečine veliko bolj zanimiva.«*¹ Theodor Fontane

V diplomski nalogi želim predstaviti podobo žensk skozi prekmurske in porabske ljudske pesmi. O emancipaciji in podobi ter razvoju žensk je zelo veliko literature, zato sem najprej pregledala le-to. Posebej me je zanimala predvsem podoba, razvoj in zgodovina slovenskih žensk. Seveda ne le splošna zgodovina, ampak bolj to, kar lahko o razvoju žensk razberemo iz ljudskih pesmi. Pregledala sem vse prekmurske ljudske pesmi, ki sem jih našla – pri tem so mi bile v veliko pomoč že zbrane pesmi v pesmaricah in seveda pesmi, ki so mi jih podarili prekmurški ljudski pevci. Za vsem tem pa se je skrival še malce bolj osebni razlog: že nekaj časa sem nekje v zavesti imela, da bi za diplomsko nalogo pisala nekaj v zvezi z ljudskim slovstvom. V prostem času sem pela v dekliški skupini, kjer smo poleg modernih priredb včasih 'djale' kakšno ljudsko prekmursko. Ljudske pesmi me privlačijo že od nekdaj, verjetno tudi zato, ker sem odraščala ob babici, ki nam je vnukom, ko nas je čuvala, vedno prepevala. Ko sem odrasla, se mi je v misli večkrat prikradlo par verzov pesmi, ki sem jo kot otrok najraje poslušala, a je nikjer in nikakor nisem našla. Bila sem prepričana, da jo bom med pregledom kupa prekmurskih pesmi, ki sem jih zbrala za diplomsko nalogo, našla. Nisem imela sreče. Nato pa mi je v roke prišla pesmarica *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj!* In nenavadno naključje – v njej sem našla iskano pesem in še mnoge druge, ki sem jih kot otrok rada poslušala. In ker je, kot pravijo, vsakomur najbližje tista glasba, na katero se je njegovo uho navadilo v zgodnjem otroštvu, sem se odločila, da bom poleg prekmurskih pregledala tudi porabske ljudske pesmi, saj sem ob njih navsezadnje 'zrasla gor'. Prvi del teme, torej podoba ženske, pa sem izbrala, ker me je zanimalo, ali se da iz pesmi razbrati, kakšne so bile ženske v tistem času, kaj so počele, kakšna je bila njihova vloga v družini, družbi, odnos med moškim in žensko ...

¹Gisela Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 7.

1.2 Zgradba diplomske naloge

V svoji diplomski nalogi sem teoretični del združila z raziskovalnim. Po pregledu vseh zbranih prekmurskih in porabskih pesmi sem v ožji izbor vzela tiste, ki so omenjale karkoli, kar je povezano z ženskami, njihovim delom in odnosom drugih do njih, ter tiste pesmi, v katerih je opazna kakršnakoli značajska, vizualna in psihološka značilnost ženske. Ugotavljala sem, kakšna je vloga ženske doma, v skupnosti, kakšni so njeni odnosi s partnerjem (fant, mož), očetom, materjo, otroki, sorodniki in kakšen je način njenega čustvovanja ter doživljanja sveta. Dotaknila sem se tudi odnosa med žensko naravo in moralo ter zahtevami skupnosti (kakšno vedenje je bilo za žensko primerno in kakšno ne). Ženske so se v pesmih, tako kot se v vsakdanjem življenju, pojavljale v različnih vlogah: ženska kot mati, hči, dekle, ljubica, žena, sestra, gospodinja, tašča, mačeha ... Glede na te različne vloge sem pesmi tudi uredila. Pri vsakem od poglavij sem skušala izhajati iz splošnih prepričanj, teorij in stereotipov o ženskah (če obstajajo) ter nato ugotavljala, ali se enako kaže tudi v ljudskih pesmih. V nekaterih poglavjih sem si pred pregledovanjem pesmi postavila svoja pričakovanja/hipoteze in nato na koncu preverila, ali sem imela prav. Kot primerov nisem prepisovala pesmi v celoti, ampak le verz ali dva, v katerih se kaže tisto, kar hočem poudariti. Ob vsakem verzu je tudi navedeno, kje lahko pesem preberete v celoti. V zaključnem delu so strnjene moje ugotovitve.

2. ROJEVAJ, JOKAJ, KUHAJ, ŠIVAJ, ZA MOŠKE ZADEVE SE NE ZANIMAJ

2.1 Ljudske pesmi – ogledalo življenja

Naj na začetku povzamem misel Ivana Grafenauerja, ki je zapisal, da se v narodni pesmi oglašajo vse, kar med narodom živi, vse, kar je v njem dobrega in slabega, lepega in grdega, plemenitega in nizkotnega.² Če je tako, potem iz ljudskih pesmi odseva tudi podoba ženske in z njo sistem človeških razmer, na katere vplivajo vsakokratne zunanje okoliščine, njena čustva, strasti, kakšno mesto je zavzemala ženska v različnih zgodovinsko določenih skupnostih in kakšen je bil njen položaj, vizualna podoba ... Pesem zato lahko primerjamo z ogledalom, v katerem odseva podoba ljudstva. Poglejmo, kakšen je odsev žensk v tem ogledalu.

² Zmaga Kumer: *Pesem slovenske dežele*. Str. 53.

2.2 Mati

Kdo je mati? Kakšna je? Je kot pravi Alojz Gradnik:³ trudnotožna, tiha in trpeča vse dni življenja in noči prečute, Bogu vdana, nemo govoreča; ali kot pravi Tone Pavček:⁴ ena sama, prava, dana za srečo in veselje; ali kot pravim jaz: nežna, preveč skrbna, požrtvovalna, preveč radovedna? Na svetu je toliko vrst mam, kolikor je otrok. Vsak bi svojo mamo opisal na drugačen način. Kar drži, pa je, da je mati začetek vsega – brez matere ne bi bilo mene, tebe, njega. Vloga matere je v ljudskih pesmih poleg ljubice in žene najpogostejša. Med Slovenci je pogosto stereotipno prepričanja, da so vse slovenske matere ustvarjene po modelu cankarjanske matere, za katerega je značilna velika skrb, žrtvovanje, odpovedovanje in trpljenje za otroke. Če bi cankarjansko mater primerjala s svojo mamo, se stereotip potrdi. Bomo videli, ali je tako v ljudski pesmih.

Kakšna pa je mati v odnosu do očeta? Če bi se vrnili v čas, preden so ženske postale današnje ženske (emancipacija), bi videli, da so bile ženske v odnosu do moškega v podrejenem položaju – iz tega izhaja, da so bile tudi matere podrejene očetom. Kovačičeva ugotavlja, da je mati je tista, ki odloča o otrocih, ne odloča pa v odnosu z moškim ali v širši skupnosti.⁵ Preverila sem, ali je temu res tako.

Hipoteza 1:

- Matere v ljudskih pesmih bodo skrbne, nežne in ljubeznive do svojih otrok (bolj kot očetje), njihove besede, tako v družini kot v drugih zadevah, pa bodo imele manjšo moč kot besede moških.

2.2.1 Odnos matere do svojih otrok

V pesmi, kjer zaljubljeno dekle razmišlja in piše fantu, bi jo mati utopila, oče pa bi se le jokali. Mati bi torej pristopila bolj akcijsko in strogo:

Daj bi tau moj oča znali, /kaj se z menov zdaj godi, /uni bi več nej zaspali, /celo nauč se jaukali. /Daj bi tao moja mati znali, /kaj se z menov zdaj godi, /uni bi me potopili /vu toj prvoj kaupanci. (Füčkaj, 4. pesem)⁶

³ Angelca Žiberna: *Slovenke skozi čas*. Str.16.

⁴ Tone Pavček: *Mama*. <http://www.za-otroke.si/Advices?id=36>

⁵ Mojca Kovačič: *Poroka in položaj ženske znotraj zakonske zveze v srednjeveških istrskih in celinskih mestih ter v Trstu*. Str. 261.

⁶ Gre za pesmarico *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj: sto ljudskih iz Porabja*, katere avtorja sta Dušan in Francek Mukič. Pesmi v njej so oštevilčene, zato sem tudi v diplomski nalogi ob verzih samo pripisala številko pesmi.

Ko pridejo snubci ali fantje k dekletu, je mati bolj izbirčna kot dekle, kar seveda pomeni, da bi rada za svojo hčerko najboljšega moža. V tem seveda ni nič slabega, saj vsaka mati hoče najboljše za svoje otroke. Zdi se, da ima mati zadnjo besedo o tem, kateri snubec bo pravi. V pesmi *Marko skače* tako noče dati hčerke bradatemu in revnemu Marku:

Ne dam ti jo, ne dam ti jo, /kurve sin bradati! /m haj, ha jajaj /kurve sin bradati./

Raj jo hočem, raj jo hočem /v škrinjo zaklepati! /m haj, ha ja jaj /v škrinjo zaklepati! (Kumer 1975: 278)

Hčerki svetuje, katerega moža (kar se poklica tiče) naj vzame:

Šic, mic Micika, /jel bi mejla ti moža? /Ma, ma, mamika, /mejla bi ga ja! /Ma, ma, mamika, tišlara pa nej! /Ma, ma, mamika, /šujstera pa nej! /Ma, ma, mamika, /zidara pa ja! Zidar zijda na visoko, /on na lujbo de globoko, /mami, mami mamika, /zidara pa fčasik ja! (Rituper 1995: 11)

Tudi v naslednjih pesmih mati brani fanta iz različnih razlogov, vendar je najpogostejši, ker je fant prereven:

Jaz bi tebe rada mejla, /daj b za volo mater smejla, /mat se z menom kregajo, /da ti premalo ižo maš. (Kumer 1999: 14)

Očo mater bom preklela, /kaj sta me dala na te svejt, /kaj so nama nej püstili, /kaj sva midva stela met. (Füčkaj, 37. pesem)

Ko se fant odloča med dvema dekletoma, se ne odloči za tisto, ki ima hudo mater. Kot huda je omenjena mati in ne oče:

Tebe bi vzeo, tebe bi vzeo /pa jako hudo mater maš! (SLP V 1970: 796)⁷

Primer, ko fant vasuje pri dekletu in se dekle boji, da bi mati vstala in ga našla pri njej (spet huda mati in nikjer očeta):

Lujbi dragi, stani gori, sveklo je, /zaj že mati gori stanejo, /ali či te tū najdejo, hüjdo de! (Rituper 1995: 33)

Želja hčerke mati ne upošteva – svojo hčerko omoži daleč od doma, ne glede na to, ali si hči to želi ali ne – tako je mati posredno kriva za nesrečno usodo hčerke:

Zbaugom vi domači, /al zbaugom mamca vi, /za svojga lubga fanta, /življenje jaz morem podat, /življenje, življenje, jaz morem podat /.../deklina je nesrečna bla, /v valauve je skaučila ... (Füčkaj, 51. pesem)

Dekle se na koncu vrže v valove oz. se utopi, tu se umik v smrt kaže kot upor dekleta.

⁷ SLP (tudi v nadaljevanju uporabljam to okrajšavo) pomeni *Slovenske ljudske pesmi* (ur. Golež, Kumer, Terseglav idr.), zraven pa je številka zvezka (I, II, III, IV, V).

Hčerka obsoja mamo, da je kriva za njeno usodo (za nosečnost), ker je podpirala, da je določen fant hodil k njej:

Al mamca vi, vi, /ste krivi, ste vi, /ste krivi, ste vi, /kaj se z menov godi. /Če bi sama ležala, /bi divojka ostala, /bi meni nej trbelo, /zibat cejle noči. (Füčkaj, 5. pesem)

Fant obsoja ljubičino mater, da je kriva za njuno nesrečo (verjetno gre prav tako za nosečnost), ker ni preprečila, da bi hodil k njej:

Kriva je tudi mamica tvoja /ker me je odejvala, /da sam pri tebi spau ... (Füčkaj, 60. pesem)

Zdi se tudi, da morajo za dovoljenje, tako hčerke kot snubci, ki prihajajo k njim, prositi mater in ne očeta, čeprav se je ponavadi za dovoljenje oz. roko hčerke prosilo očete. Tudi takrat, ko želi dekle kam iti, za dovoljenje prosi mamo:

Mamca moja, pustaj me po vodo, /ar me moj dragi, /pred študencom čaka. /Mamca moja pustaj me vu cerkev, /ar me moj dragi ... (Füčkaj, 40. pesem)

Fant prosi dekletovo mamo, če gre lahko njena hči z njim na pijačo:

Un je proso lubo mater, /vaša čer de z menof šla. (Füčkaj, 20. pesem)

2.2.1.1 Odnos matere in sina

Do zdaj smo videli predvsem odnos matere do hčera, sedaj pa pogledjmo še, kakšen je bil odnos matere do sinov. Je bila kakšna razlika med vzgajanjem, strogostjo in popustljivostjo do hčere ali sina? Nekako bi se sama morda strinjala s stereotipom, da so fantki mamini sinčki in hčerke očetove punčke. Potemtakem bi mati morala biti do sina popustljivejša kot do hčerke.

Hipoteza 2:

- Tudi v ljudski pesmih se kaže zavezništvo mati–sin in oče–hči.

Mati velikokrat joka zaradi sina (zaradi hčerke ni nikoli jokala, tam je jokal oče) ali za sinom (ko odhaja od doma, ko se ne vrne domov, ko ga dekle zapusti):

*Mati tau začütijo, /nemilo se **jaučejo**, /ali kam paj zdaj moj sinek gre, /kaj mene zapusti?* (Füčkaj, 22. pesem)

*Oča so na pragi stali, /drauvno pismo so zberali, /oča pismo zberajo, /al mati se nemilo **jaučejo**.* (Füčkaj, 15. pesem)

*Slatka mati, šejhaj, /**ne džoučte se** za me, /naj se džouče ona mila draga, /štero san jaz lujbo.* (Rituper 1995: 34)

Hčerka je morala prositi za dovoljenje, da je sploh lahko kam šla, fant pa najprej gre in šele nato odgovarja, kje je bil:

Ivan, moj sin, /pa kuod si hodo ti? /Preljuba moja mati, /tri ofce pasel sem. /Ivan, moj sin, /kaj si vido tam? (Kumer 1975: 454)

V pesmi, kjer tri žene iztrgajo mladeniču srce, se spet pokaže navezanost matere in sina. Trganje srca je Zmaga Kumer razložila kot omahovanje med navezanostjo na mater in ljubeznijo do ljubice.

Ivan, moj sin, /pa štera bila je? /Preljuba moj mati, /pa vi ste bili. (Kumer 1975: 454)

Seveda pa se zgodi, da tudi fantu branijo ljubezen, vendar iz pesmi ni natanko jasno, ali to ljubezen branijo starši od fanta ali od dekleta:

Oča, mati meni branijo, naj bau, /moja bila, moja bau, moja bila, moja bau. (Füčkaj, 55. pesem)

Ali bi po vsem tem lahko rekli, da je mati strožja do hčerke kot do sina? Res je, da v pesmih mati hčerko večkrat krega kot sina, ji bolj brani izhode, jo bolj skrbi, kje hodi in kam gre, ji sama zbira snubce, ker verjetno ne verjame, da bi si hči izbrala dovolj dobrega zase itd. Pa bi ta materina dejanja poimenovali z izrazom strogost ali raje zaščita? Morda bi bilo namesto 'strožja je do hčerke' bolje reči, da 'je bolj zaščitniška'. Dekleta vseeno veljajo za nežnejši spol, fantje so namreč tisti, ki se lahko sami branijo, kar za dekleta ne moremo reči (seveda ne govorimo o sedanjem času, ko je marsikatero dekle bolj pogumno od fanta). Tudi danes se zdi, da so starši do hčera bolj zaščitniški. Presenetilo me je le to, da ni oče bolj strogo pristopal oz. skoraj ni omenjen. Res se pojavi v dveh primerih, ko preklinja in se jezi zaradi hčerke, toda ne neposredno na njo:

So oča gori stanoli, /okouli poglednoli: /Kaj se zdaj tou godij, /pa ge ta Irma spij? /Pa Irmica mlada na štali spala, /na štali spala, nej sama. /Se ajta čemerijo, /preklinjajo, kadijo, /na Irmo tou letij, a ta pa vse tadžij. (Rituper 1995: 31)

/.../ naj se vijdi, kak je vrla čij, vrtinja, /či glij jo oča za manjoust preklinja ... (Rituper 1995: 15)

Oče tudi joka zaradi hčerke, medtem ko smo videli, da zaradi sina joka mati, oče nikoli. V odnosu mati in sin večkrat naletimo tudi na svojilni pridevnik moj (moj sinek, moja mati) in ljubkovalni pridevnik (ljubi sin, preljuba mati). Do neke mere se torej potrdi (hipoteza 2) zavezništvo matere in sina na eni in očeta in hčerke na drugi strani.

Kako pa je s hipotezo 1? Zdi se, da se idealizirana podoba matere v ljudskih pesmih ne kaže tako izrazito, kot sem pričakovala, pa tudi njena beseda ima večjo veljavo kot očetova (mati kot 'zapovedovalka' se pojavi v 12 primerih, oče je omenjen le v 1, pa še v tem primeru ob materi). Mati je torej gospodovalna, pomeni nesrečo za otroke (ker jim brani ljubezen oz. jih sili v poroko z nepravim partnerjem), ima glavno besedo pri poroki otrok. Strinjali bi se lahko z mnenjem Marjetke Golež,⁸ da je med Slovenci v tistih časih veljalo, da so ženske odločale o družinskih stvareh (glede otrok) in ne moški. Moč ženske tako zajema okvir njene družine. Presenetilo me je, da je mati tista, ki ima neomejeno oblast nad otroki, lahko jih celo proda, zahteva brezpogojno ubogljivost, če te ni, ustrezno ukrepa, je celo odgovorna za smrt svoje daleč omožene hčerke ipd. To bi lahko pojasnili s tem, da so ženske bile priklenjene na dom, gospodinjska opravila in vzgojo otrok, zato je imela njihova beseda tudi večjo moč, ko je šlo za otroke.

»Mati namreč ni samo roditeljica otrok, je tudi njihova rednica in vzgojiteljica ... Ako pa hoče žena vse te svoje naloge zares dobo izpolniti, se jim mora popolnoma posvetiti ... Prav posebno jasno je, da mora žena, ki hoče biti dobra mati svojim otrokom ter hoče dobro izpolniti vse dolžnosti materinstva, ostati stalno v družini, da mora stalno živeti s svojimi otroki ter neprestano skrbeti zanje telesno in duhovno.« (Jogan 1986: 31)

2. 3 Detomorilka

V tem na srečo kratkem poglavju pa ne bo govora o zaščitniških, strogih ali popustljivih materah, ampak o materah detomorilkah. Preden sem šla prebirat pesmi, mi detomorilka sploh ni prišla na misel, nato pa sem odkrila tudi to manj lepo podobo ženske. S pojmom detomor je mišljen uboj ali umor otroka vseh starostnih skupin, ki ga stori njegova mati. Detomor predstavlja v zahodni družbi enega od najtežje razločljivih zločinov in tudi ljudske pesmi matere detomorilke zelo obsojajo in vedno jih doleti kazen.

Našla sem štiri pesmi, s tem da sta si prvi dve zelo podobni in sta verjetno rezultat ene verzije, kjer so pri eni izmed njiju malo spremenili besedilo. Gre za pesem, kjer mati vse tri otroke takoj po rojstvu pusti nekje v naravi, vendar eden izmed njih preživi, se vrne ter ji potrka na vest in obudi spomin:

Prvega si porodila /pri ednom kupčeki gnoja, /pa si njega tam pustila, /pod teistim kúpčeki gnoja, /drügega si porodila /pri ednoj bistroj vodici, /pa si njega tam püstila, /pri tistoj bistroj

⁸ Marjetka Golež: *Podoba ženske v slovenski ljudski pripovedni pesmi*. Str. 225–242.

vodici. /Mene pa si porodila /v jednoj votloj būkvici. /Hladni dežji so me prali, /topli vetri zibali, /Marija mi je mati bila, /Jezuš mi je oča biu. (SLP V 1970: 594)

Prvega ste v vodo vrgli, /naj ga ribice pojejo, /druzega ste v gozd spustili, /naj ga zveri raztrgajo. /Mene ste pa pokopali pod to bukvo zeleno, /mene ste pa pokopali, pod to būkvo zeleno. (SLP V 1970: 595)

In še dve pesmi, ko je materi takoj po zločinu žal, da je to storila. V prvi Neža vrže oba sina v vodo, nato pa ju hoče uloviti:

Neiža je meila sineka dva, /je obedva dala ukerstiti, /pe tejva v mourje hitila. /Neiža po brejgi je derkala, da rada bi sineke vlouvila ... (Kumer 1975: 519)

V drugi je dekle žalostno, ker je umorilo otroka:

Jaz pa sam li zato žalostna, /ka sam sineka vmorila. (SLP V 1970: 729)

Zanimivo je, da so vsi ti otroci bili moškega spola. Tu bi potem lahko rekli, da ni zavezništva med materjo in sinom in ima mati hčerke rajši, vendar je verjetno oz. sigurno razlog čisto drugačen. Skušala sem poiskati literaturo, kjer bi našla kaj o tem, zakaj so v več primerih umorjeni otroci moškega spola in ne ženskega, a nisem našla nič na to temo. Karkoli bi torej napisala, so le moja lastna ugibanja, vprašanje, ki me bolj bega, pa je, kaj je matere pripeljalo do tega strašnega dejanja. Razlogi so različni. Ženske, ki so ubile lastnega otroka, so to storile, ker je bil otrok nezaželen, nezakonski, so se bale izgnanstva, so morale zakriti nespodobna ljubezenska razmerja ali pa je bil kriv slab ekonomski status ipd. Detomora pa niso vedno storile le nezakonske matere, ampak je bil otrok včasih ubit tudi znotraj družine, saj so starši težko sprejeli še ena lačna usta. Eden od vzrokov za veliko število otrok v tistem času je bilo tudi pomanjkanje kontracepcije. Našteti razlogi so v današnjem času bolj redki, saj danes detomorilke povezujejo s poporodno depresijo, ki se pojavlja kot stranski učinek poroda, ali drugimi duševnimi boleznimi. Je pa detomor je v zakonodaji obravnavan podobno kot umor, le da je ženska v večini primerov označena kot psihološko nestabilna v času povzročitve tega krutega zločina. Psihijatrija poudarja, da je detomor storjen pod vplivom različnih psihopatoloških in psihosocialnih okoliščin storilke in velja za rezultat konfliktne situacije ženske, v kateri prizadeta ženska ni videla drugega izhoda.⁹

V ljudskih pesmih nikjer ne izvemo natančnega razloga, ki je matere pripeljal do detomora. Je pa zanimivo, da so otroke prej dale krstiti in so jih šele nato ubile. Torej ni bil namen, da bi pred ljudmi skrivale, da imajo otroka, saj če so jih dale krstiti, so ljudje (ali vsaj

⁹ Povzeto po: Živa Zidar Borja: *Detomor - očrt etiologije detomorilskega vedenja*. Diplomsko delo. FDV, 2012.

župnik) vedeli za otroka. Pravih razlogov se tako iz ljudskih pesmi ne da izvedeti. Se pa detomorilke pojavljajo v literaturi že od Medeje naprej in so za svoja dejanja tudi kaznovane. Bil pa je tudi primer, ko je oče umoril svoja dva sina (spet moški spol), vendar je oče umoril odrasla sinova (verjetno zaradi kakšnega konflikta), matere pa (kot smo videli) dojenčke:

Tam na brejgi edna koč, /vo šteroj sikdar lüč gori, /kda je oča svojga sina /skouz nad okno dol strliu. /.../»Lübi oča, mene nej!« /Oča prošenj nej poslůjno, /samo sina dol strliu. (SLP V 1970: 506)

2.4 Mačeha

Podobno vlogo kot mati bi naj imela tudi mačeha oz. druga mama. Ta naj bi skrbela za otroke (poleg svojih), ki jih ima njen mož iz prejšnjega zakona. Toda mačeha je (tako se kaže v pesmih) počela vse drugo prej, kot pa skrbela za tuje otroke, verjetno se ji zato ekspresivno reče tudi slaba, neskrbna mati. Zanimivo pa je, da je v pesmih o mačehi prava mati prikazana kot skrbna, požrtvovalna in takšna, ki daje prednost otrokom pred seboj. Že ko slišimo za besedo mačeha, ji potihem (vsaj jaz) dodam pridevnik zlobna. Kot otroci, mi in naši starši, pa njihovi starši in verjetno še par generacij nazaj, smo poslušali pravljico o Pepelki in njeni zlobni mačehi. Tudi Sneguljčica je imela mačeho, prav tako zlobno. Je torej zlobna mačeha stereotip ali dejstvo?

V spodnjem primeru gre dete na materin grob, kjer jo kliče in z iglico kopa, da bi prišlo do nje. Mati se oglasi in pravi, da naj gre domov k mačehi, saj ona ne bo več vstala. Na podlagi pesmi lahko primerjamo tudi mačeho/'drügo' mamo in pravo mamo.

Idi, deite, dimo, /ti maš drügo mamo. /Je pa nej tak mila, /kakor vi ste bila. /Robaču mi pere, /se nad manoj dere. /Vi ste mi jo prali, /leipo popeglali. /Krüjeka mi reiže, /trikrat ga pogledne. /Vi ste ga rezali /s putrom namazali! /Lase meni češe, /čelo man krvavo. /Vi ste me česali, /lice küšivali. (SLP V 1970: 301)

Podobna sta tudi naslednja primera:

Le idi, deite, ta na dom, /doma te čaka mačeha, /.../Deite je prosilo kruheka, /mačeha dala mu kamleka. /.../Deite je prosilo vodice, /mačeha dala mu šibice, /tak dugo ga je šibrala, /da ga je kri polivala. (SLP V 1970: 271)

Stante da, mati vi, gori, /ka se nam oča oženo, /.../Lagojo mater pripelo, /.../Žalostna deca, žalostna, /šteroj se daje mačiha. /Krüh nam li peče s pepela, /jesti nam küha z čemera, /jesti je naše čemer zdaj, /piti pa žvepleno takaj. (SLP V 1970: 261)

Iz vseh teh pesmi lahko primerjamo mačeho in mamo. Mama je dobra, ljubezniva, skrbna in nežna, mačeha pa je vse, kar je tem besedam protipomensko.

Tu imamo tudi primer, ko otrok umre in gre k materi v grob, kjer potem uživa božji mir (za otroka je potemtakem boljše, da umre, kot da zanj skrbi mačeha):

Je prvi den zbolelo, /je drugi den strpelo. /Je oči z rouk odišlo, /v materino krilo prišlo. /Zaj mrtvo tam počivle, /si boži mer zavživle. (SLP V 1970: 301)

In še en primer, ko otroci umrejo in se veselijo v nebesih, mačeha pa je za zlobo kaznovana in gori v peklu:

Deca se v nabesaj veseliju, /mačiha v pekli na dnei gori. (SLP V 1970: 264)

V tem poglavju se potrdi del hipoteze 1, ki smo jo v poglavju o materi zanikali, in sicer da so matere v ljudskih pesmih tudi skrbne, nežne in ljubeznive do svojih otrok (takšne so matere v 4 primerih pesmi o mačehi). Kot odgovor na vprašanje, ali je zlobna mačeha stereotip ali dejstvo, pa lahko rečemo: zlobna mačeha je v ljudskih pesmih dejstvo (v vseh 5 primerih pesmi).

2.5 Hči

Nekaj o hčerah in njihovem odnosu do matere oz. obratno smo že izvedeli v poglavju o materi. Povzamemo lahko, da so se bale svojih mater, jih prosile za dovoljenje, skrivale pred njimi dejanja, ki materam ne bi bila všeč ipd. Zmaga Kumer ugotavlja, na podlagi slovenskih ljudskih pesmi in kulturnih razmer, da je bila kri močnejša od čustvenih vezi in je bila ženska navezana na družino z zelo močnimi vezmi. Če bi to veljalo, bi morale hčerke imeti rajši starše kot ljubega. Se pravi, če bi imela ženska na izbiro dve možnosti – ali držim s starši ali držim s fantom –, bi po ugotovitvah Zmage Kumer vedno izbrala družino (kri) namesto fanta (čustva). Sama se s tem nisem mogla strinjati, zato sem pred pregledom pesmi predvidevala obratno in seveda skušala izvedeti (iz pesmi), komu dekleta da prednost.

Hipoteza 3:

- Dekletova ljubezen do ljubega bo močnejša od ljubezni do staršev.

Saj ne da hčerke staršev niso marale, toda na podlagi prekmurskih in porabskih ljudskih pesmi bi res lahko rekli, da zmaga ljubi, saj bi dekleta zanj storila marsikaj – tudi umorila bi svoje starše, da bi lahko bila z njim. Do tega pa jo pripelje odnos staršev do njenega ljubega – v obeh primerih ji branijo ljubezen. Zanimivo je, da dekleta na to reagira zelo burno: preklela bi

starše, umorila jih, medtem ko njen fant razmišlja bolj razumsko. Če bo umorila starše, je niti on noče. 'Podučiti' pa jo tudi, da svojih staršev ne sme kleti zaradi tega, ker jima branijo ljubezen, saj bo še veliko priložnosti za nove ljubezni. Zdi se mi, da je fantov poduk krščansko-moralističen: spoštuj svoje starše, in hkrati življenjski: krvnega sorodstva si ne moreš zbirati, fanta/dekle pa si lahko zbiraš. Verjetno fant tudi ni tako zelo zaljubljen, da bi se bil pripravljen boriti proti njenim staršem ali pa so fantje imeli drugačen (bolj spoštljiv) odnos do staršev ali jih ljubezen ni tako zaslepila:

Mater vmorim, očo vtopin /pa tebe ne zapustim. /Mater vmoriš, očo vtopiš /pa mene nikdar ne dobiš! (SLP V 1970: 796)

Očo mater bom preklela, /kaj sta me dala na te svejt, /kaj so nama nej püstili, /kaj sva midva stela met. /Očo mater ne smeš kleti, /kaj sta te dala na te svejt, /žive dosta drügi fantov /če je gli ti neščeš met. (Füčkaj, 37. pesem)

Tudi v naslednji pesmi da dekle prednost fantu pred starši in bratom:

Boljše mi je lübi /kakor štirje drügi, /kak oča ino mati, /kak sestre ino brati. (Kumer 1975: 215)

V zgornjih primerih dekle res daje prednost fantu pred družino, vendar imamo tudi primer, ko da prednost bratu (družina):

Al rajši pere bratčeki, /kako pa svoma lubčeki. /Če enga bratčeka zgübim, /paj drügega nazaj ne dobim. /Če enga lübčeka zgübim, /pa jutri drügoga nazaj dobim. (Füčkaj, 10. pesem)

V spodnjem primeru kljub ljubezni do fanta raje posluša mater – prednost da družini:

Jaz bi tebe rada meila, /zavolj mater nisem smeila, /mati mene kregajo, /da ti premalo ižo maš. (Kumer 1975: 172)

O hipotezi 3 lahko torej rečemo, da ne drži popolnoma, saj imamo 3 primere, kjer dekle da prednost fantu, in 2 primera, kjer da prednost družini. Nekje tako prevladujejo čustva, drugje zmaga kri.

2.6 Sestra

Še vedno ostajamo pri družinskih vezeh. V tem poglavju se bomo dotaknili odnosa sestre s svojim bratom ali sestro.

Hipoteza 4:

- Sestra ima z bratom in sestro razumevajoč odnos, vendar ko gre za ljubezen, zmaga ljubi.

Pokazalo se je, da sta sestra in brat zelo navezana. To navezanost so mnogi povezovali s pojmom avunkulata, kar pomeni, da je brat imel nad sestro popolno oblast, lahko je odločal celo o njeni ponovni možitvi (če je postala vdova) ter postal skrbnik njenih otrok v primeru njene smrti.

Najbolj nam navezanost brata in sestre prikaže naslednja pesem:

Al rajši pere bratčeki, /kako pa svoma lubčeki. /Če enga bratčeka zgü bim, /paj drü gega nazaj ne dobim. /Če enga lü bčeka zgü bim, /pa jutri drü goga nazaj dobim. (Füčkaj, 10. pesem)

Tu nam že sama pesem pojasni, zakaj dekle raje pere bratovo srajco – brat je nezamenljiv, ljubega pa lahko zamenja. Ker je dekle ponavadi dajalo prednost bratu, se je odnos brata in fanta kazal kot odnos dveh tekmecev, saj fant ne prenese ljubezenskega tekmeca, pa čeprav je to samo dekletov brat. Kri je tu res močnejša od čustev, vendar je to samo en primer.

Že v poglavju hči smo videli, da je dekle včasih dalo prednost fantu pred celotno družino, tudi pred bratom. Tam so bila čustva močnejša od krvi. Morda bi to lahko pojasnili s tem, da v pesmi, kjer dekle raje pere bratu, nima zelo močnih čustev do fanta, ni njena 'prava ljubezen', medtem ko bi v drugem primeru lahko rekli, da gre za močnejšo ali pravo ljubezen. Čeprav je dekle postavilo fanta pred brata, pa to še ne pomeni, da ni navezana nanj.

Ljudske pesmi kažejo, da je kljub vsemu neka povezava med bratom in sestro. Predvsem je zanimiv motiv podaje roke v slovo med sestro in bratom. V obeh spodnjih primerih bi brat rad še zadnjič podal roko sestri, a ne more več. V drugem primeru, kjer dekle zaradi bolezni umre, je poudarjeno, da brat žaluje najbolj.

Sestra prelü blena, tvoj bratec te prosi, /tam na vojskoj pauli leži. /Raukice svoje podati več ne more, /ar ma je vzela krugla obe. (Füčkaj, 13. pesem)

Najbole žaluje njo najmlajši brat, /ki je v tihinskoj krajini soldat, /sestro pokopajo, on paj nei znaw za tou, /daj bi šče enkrat poda njoj rokou. (Kumer 1975: 601)

V pesmi, kjer tri žene iztrgajo mladeniču srce, sta prvi dve mati in sestra. Že v poglavju o materi sem omenila, da Zmaga Kumer meni, da naj bi trganje srce pesniško ponazarjalo mladeničevo omahovanje med navezanostjo na mater in ljubeznijo do ljubice. Kaj pa pomeni prisotnost sestre v tej pesmi? Sestra naj bi se pojavila kot materina pomočnica, posebno navezana na brata:

Ivan, moj sin, /pa štera bila je? /Preljuba moja mati, /pa vi ste bili. /Ivan, moj sin, /pa štera drü ga je? /Preljuba moja mati, /pa sestra bila je. (Kumer 1975: 454)

V pesmi o prekleti deklici pa je v začetku brat jezen, ker sestra noče gnati na pašo, zato jo je preklel, pozneje pa se pokaže, da je to bilo le v navalu jeze, saj se nato vrne domov, da bi jo rešil pred hudičevim snubcem:

Sestrica ne štela, na pašo bi šla, /bi gnala dva vola i konjiče tri. /.../Braček, zdaj vidiš, da si se ne vervao /to vidiš, kak žalosten venec jas mam. (Kumer 1975: 455)

V dveh pesmih je omenjena tudi sestra od sestre. V eni fant obtožuje ljubičino sestro, vendar iz pesmi ni jasno, zakaj. V pesmi fant tolaži jokajoče dekcle, češ da ni sama kriva, ampak sta kriva oba, poleg njiju pa tudi njena mati in sestra, ki sta ga pokrivali, ko je spal pri njej. Predvidevam, da je dekcle zanosilo in je zato žalostna. Mati in sestra pa sta vedeli, da hodi fant k njej in sta to še podpirali:

Kriva je tudi /sestrica tvoja, /ker me je odejvala, /da sem pri tebi spau. (Füčkaj, 60. pesem)

V drugi pesmi pa gre za ljubosumno sestro, saj naj bi bila jezna, ker fant hodi k sestri in ne k njej:

Sestra ta mlajša je hamična bijla, /pipico je najšla pa jo je skrijla, /šlo se je samo za tou, /ka san nej tüdi njou, /vej pa za trij f posteli mesta nej blou. (Rituper 1995: 22)

Lahko bi torej potrdila prvi del hipoteze 4 (bratska in sestrsko ljubezen je močna in razumevajoča), ne moremo pa izvedeti (zaradi premalo primerov takšnih pesmi), koga ima sestra rajši – brata/sestro ali ljubega.

2. 7 Dekleta, ženske, žene

Morda je naslov tega poglavja malce preobširen, saj so dekleta tudi hčere in sestre, toda v tem poglavju mislim na dekleta, ki so v cvetu mladosti, se zaljubljajo, izbirajo fante in jokajo zaradi njih ter se upirajo nenapisanim zahtevam in pričakovanjem družbe, ki veljajo za mlada dekleta, in na dekleta, ki se poročijo in postanejo žene.

2.7.1 Živahno dekle

Splošni stereotipi o ženskah so značilni za celotno evropsko civilizacijo. Ženska ima največkrat podrejeno vlogo, vsiljen ji je način razmišljanja in čustvovanja. Pojavljala so se pisana in nenapisana pravila primernega vedenja ter posebni življenjski vzorci za ženske. Kaj je spadalo pod tisto vedenje, ki ni primerno za dekleta? Neprimerno oblačenje, popivanje, pozni nočni izhodi, koketiranje z moškimi, grdo govorjenje ...

Hipoteza 5:

- Ženske v ljudskih pesmih bodo v več primerih bolj mirne, zveste, ubogljive in tihe kot moški.

Že po prvih petih prebranih pesmih mi je bilo jasno, da so tudi takrat ženske 'vedele živeti' in se niso držala teh nenapisanih pravil o tem, kakšne bi morale biti. Lahko bi rekli, da so se nekatere predale življenju oz. uživale v stvareh, ki so jih rade počele (plesu, druženju). Danes ni seveda nič narobe, če punca rada pleše in je strastna, toda nekoč je punca, ki je bila strastna, živahna in je rada plesala (bog ne daj, da bi se napila) veljala za satanovo seme oz. za grešnico.

Zanimivo je priporočilo ženskam iz druge polovice 18. stoletja, in sicer plešite *»kot vam duša da, toda nikdar si ne dopustite, da bi vas radost tako zanesla, da bi pozabile na občutljivost vašega spola. Za marsikatero dekle, ki pleše v veselju in nedolžnosti svojega srca, mislijo, da je odkrila duha, o katerem se ji komaj sanja«* (Wollstonecraft, 1993: 35).

Saj vsi poznamo tisto misel: *»Pridna dekleta pridejo v nebesa, poredna pa v pekel.«* Približno tako je bilo (mislim na prvi del omenjene misli) tudi v prekmurskih in porabskih ljudskih pesmih. Tudi nekaj pregledanih pesmi to potrjuje.

Poglejmo za začetek pesem o dekletu, ki je namesto k maši raje zavila v krčmo, kjer je plesala. Njeno veselje ni trajalo dolgo, saj kmalu pride po njo hudičev plesalec, ki jo hoče odpeljati v pekel, kjer je mesto za takšna živahna dekleta:

Mati je mela tri hčeri, /vse tri k meši pošilala, /dve sta radive molile, /edna nič nej marala. /Gda je sveta meša bla, /te je v krčmi tancala, /gda je sveti evangeljon bio, /te že je trüdna grtala. /.../K njoj je priša en mladenec, /deklico je gor zbüdio: /»Stani gor, devojšica, /ka va malo tancala!« /.../Ja sam s pekla vrag, /imam takše düše rad, /štore nič ne marajo, /vsigdar vrugi služijo. (SLP I 1970: 148)

Torej dekleta morajo biti pridna, hoditi k maši in brzdati strasti v sebi, drugače jih čaka pekel/kazen. Bila pa so tudi dekleta, ki so hodila k maši, vendar ne s pravim namenom. Kaj je sploh namen obiska maše? Častiti in moliti Boga, dušno olajšanje? Še danes mnogokrat slišimo, kako znajo nekateri ljudje povedati: *»Ta pa hodi k maši samo, da se lahko pokaže.«* Ali: *»Prišla je pokazat novo frizuro in novo obleko.«* Očitno so že nekoč nekateri menili, da se marsikdo hodi k maši samo kazat. Verjetno je v svarilo nastala naslednja pesem, kjer je dekle rado hodilo k maši, vendar pa ji za Boga in molitev ni bilo mar. To je takoj pomenilo, da zasluži kazen. Kazen bi seveda bila tudi, če ne bi šla k maši (kot smo lahko videli iz prejšnje pesmi). Če bi doma izvedeli, da je ni bilo pri maši, bi jo starši kaznovali, če bi šla v

krčmo in plesala, bi prišel hudič po njo itd. V tem primeru pa je šla k maši, a tudi ni dobro. Potrebno je torej iti k maši in pridno moliti Boga. Seveda so razlogi, zakaj je dekle šlo k maši lahko še drugi – morda je na moško stran hodil njen ljubi. Morda ji je pogled preveč hitel v tisto klop, kjer je sedel in so drugi to opazili. Nič ne moremo trditi, toda ljudske pesmi nas hočejo podučiti, da je pri maši potrebno moliti in biti priden, drugače te Bog kaznuje (v tem primeru z boleznijo):

Bila edna deklica, /deklica jufrana, /k meši je rada hodila, /Boga je nej molila. /Bog je pa poslal betege na njo. (SLP III 1970: 102)

Obe pesmi sta nekakšno svarilo za ostala dekleta, da se bodo obnašale primernejše kot dekleti iz pesmi.

Pa dekle, ki prizna, da gre v cerkev samo zato, da bo videla svojega fanta/simpatijo: *San lišna, vesela, /de vütro nedela, /mo f cerkvico šla, /bon vidla svojga. (Rituper 1995: 53)*

V nadaljevanju imamo še eno dekle, ki je rado plesalo oz. tu bi lahko že rekli koketiralo z drugimi v pričo svojega fanta. S fantom sta šla v krčno, toda tam je dekle šlo plesat z drugim, svojega fanta pa je pustila čakati:

Da sta njiva v krčmo prišla, /una z drugim plesat šla. /Nikaj, nikaj, lubi dragi, /tau je prvi sausad moj. (Füčkaj, 20. pesem)

Fant je seveda upravičeno ljubosumen, čeprav ga dekle miri, da je fant, s katerim pleše, le njen sosed. Bila sem še majhna deklica, ko sem prvič slišala to pesem, vendar mi je takrat babica pela verzijo, ki je sedaj nikjer nisem mogla najti. V tisti pesmi je šlo to isto dekle plesat še z drugimi fanti in je pri tem svojemu fantu govorila: ta je prvi sosed moj, ta je drugi sosed moj, ta je tretji sosed moj. Pomislila sem, da je to babica morda dodala, toda nato sem naletela na znanca, ki je pel pri ljudskih pevcih, in mi je tudi on povedal, da je dekle šlo večkrat plesat, toda celotnega besedila se ni več spomnil. Kakorkoli že, ljubosumje je v tej pesmi razumljivo, saj bi bil verjetno vsak moški, ki bi šel z dekletom na pijačo, ljubosumen, če bi potem ona šla plesat z drugim. Kazen za to njeno dejanje pa je vseeno prehuda. Tukaj je ne kaznuje nebo (Bog), ampak ljubosumen fant, ki jo zabode z nožem v srce.

Nič dobrega pa ne čaka tudi deklet, ki preveč pijejo. Pa ne vode. Greh je torej bil, če je človek pil preveč alkoholnih pijač. In temu grehu spet sledi pekel:

Piti joj je perneso, /samo žveplo in čemir: /Pij, pij, pij, oj düša ti, /tou je tebi veselje! /.../Doma si v krčmo hodila, /po beili podaj pliesala, /tü boš pa zdaj pliesala /po žerečem vougelji! (Kumer 1975: 565)

Vendar, če samo poslušamo starejše generacije ali pobrsamo po knjigah o starih običajih in navadah, izvemo, da so se takrat pile večinoma alkoholne pijače. Tu seveda ne

govorimo o vodki in viskiju pa šampanjcu, ampak o domačem vinu, jabolčnici in žganju. To je bilo na doseg roke, saj so doma imeli brajde oz. v Prekmurju 'lugaše' in sadna drevesa, katerih sadeže so kvasili in nato pozimi žgali, da so imeli žganje. Kakšen sok – tega niso poznali! Še danes imam pred očmi sliko starega dedka in slišim njegove besede, ko nas je otroke videl, da smo se nalivali s sladkim sokom: *»Ne vejte, ka je dobro! Vse zobe te si pokvarili! To pijte, pa nikoli nete betežni!«* Ob teh besedah si je seveda iz steklenice točil slivovko v štamperlin. Ali kako začudena sem bila, ko sem prvič videla babico piti špricar sredi belega dne. Saj so vsi pili vino ob nedeljskem kosilu (takrat mi to ni bilo čudno), toda da si je babica nalila špricar in ga izpila na dušek v sredo (in ne v nedeljo!) še pred kosilom – to mi je bilo nekaj čudnega. Če bi to storil dedek, me ne bi presenetilo. Moški pijejo alkohol, ženske pa samo ob posebnih priložnostih. Takšno je bilo moje prepričanje (očitno so tudi moji generaciji, ali samo meni, vcepljali v glavo nek čuden dekliško-moški bonton), vse dokler nisem začela hoditi ven. Danes mi je seveda jasno, da so vino pač imeli, sok pa je bilo potrebno kupiti, in da je bil tisti špricar za žejo in da se od njega babica ni mogla napiti. Vseeno sem pred pregledom pesmi pričakovala oz. sploh nisem pričakovala, da bom kje našla ženske v povezavi s pitjem. Če že, se bodo napili moški. Pa sem se zmotila – tudi ženske so ga žingale.

Pesem o petih ženskah, ki se veselijo in napijejo v kleti, nato pa seveda sledijo zgodnice 'in vino veritas'. Ena se toži nad možem, druga opravlja, tretja ... Pijane se odpravijo domov, seveda jih vmes zanese v kakšen jarek, saj pridejo domov polne blata, pričakajo pa jih tudi zaprta vrata. Ta zaprta vrata verjetno pomenijo, da jih moške niso spustili notri. Ta pesem mi ne bi zbudila zanimanja oz. ne bi bila nič nenavadna, če bi v vlogi žensk bili moški, tako pa sem bila presenečena:

/.../neisam se dobro naspala, /do polnoči sam pliesala. /Vinska moč me je znorila, /sama pet pintof sam spila, /bilo nas je pet f toj kleiti, /vsaka sleidnja brez pameti. /.../odišle so pune blata, /našle so zaprta vrata. (Kumer 1975: 417)

Ko pride snubec po dekle, prosi mater, če gre lahko njena hči z njim na liter vina:
Neva dugo, nej hodila, /liter vina va pila. (Füčkaj, 20. pesem)

Tudi tu bosta pila liter vina:

Krčmarica prines mi liter vina, /naj pijem jaz, /naj pijem juhej, /s svojo milo drago. (Füčkaj, 40. pesem)

Liter vina je dvajset špricarjev. Če sta si ga raztočila pošteno (na pol), je bilo dekle, če ni bila vajena piti, lahko že kar precej dobre volje. Kupovanje alkoholne pijače dekletom je

morda imelo kak skriti namen. Da bi se bolj sprostile, odprle, ne bi več razumno mislile ... Tako bi jih fantje lažje sukali okoli prsta.

Primer pesmi, v kateri bi fant kupil pijačo dekletu, da bi se smejala (smejimo se, ko smo sproščeni, se imamo lepo):

Da bi ädna takša bila, /ka bi mi ga dala, /jäz bi njoj pa piti küpo, /ka bi sä smijala! (SNP IV 1908–1923: 338)¹⁰

Imamo pa tudi dekle, ki je jezno, ker ji fant ne kupi več vina. To pomeni, da ga verjetno zdaj kupuje drugi, zato dekle zahteva svoj prstan nazaj. Si predstavljate (v današnjem času), da zapustite fanta, ker vam ne kupi več piva?

Ti misliš, daj sem tvoja norica, /daj meni ne kupiš več vinca, /daj meni ne kupiš več vinca, /podaj mi moj prstan nazaj. (Füčkaj, 52. pesem)

Pa še ena o pijani babi, ki jo mora moški peljati domov, saj verjetno sama ne zmore: *Dragi moj sausad posaudi mi kolau, /posaudi mi kolau, posoudi mi kolau. /Baba pidjana, 'mo pelo domau, /'mo pelo domau, 'mo pelo domau.* (Füčkaj, 12. pesem)

Skoraj že lahko zanikam del hipoteze 5 o mirnih, tihih in ubogljivih dekletih, o čemer nam priča 9 primerov pesmi. Poglejmo še, kako je bilo z zvestobo.

2. 7. 2 Zvesto dekle/žena

Pod besedno zvezo zvesta ženska mislimo na zveste ljubice in zveste žene, ki so čakale svoje fante in može, da so prišli iz tujine, kjer so delali, ali z vojne.

Biti zvest pomeni vztrajati v ljubezenskem razmerju do nekoga ne glede na vse. Zvestoba torej ni samo za tiste, ki si jo obljubijo s prstanom in zakonsko zvezo, toda takrat je še bolj nujna. Zakon je od pokristjanjevanja dalje nerazvezljiv – to pravilo je obveljalo tudi v prepričanju preprostega ljudstva. Razvezali so se lahko le tisti, katerih partnerji so predolgo bili odsotni. Tako je veljalo:

»Žena mora moža, ki gre na vojsko, čakati določeno število let. Po preteku teh let se lahko vnovič poroči. Navadno je doba odsotnosti sedem let. Pretek dobe sam po sebi ne povzroča razveze zakonske vezi, marveč ustvarja le podlago za domnevo smrti, smrt pa ima za posledico prenehanje zakonske vezi. Čim se domneva smrti izkaže za neresnico, se ugotovi, da ostane prvi zakon v veljavi. Očitno je sedem let tisti čas, ki mora preteči, da se ustvari zavest zvestobe, je neke vrste preizkušnja.« (Golež 1997: 233)

¹⁰ SNP = Slovenske narodne pesmi (ur. dr. Karel Štrekelj), zvezek IV.

To je ugotovitev na podlagi vseh ljudskih pesmi na našem ozemlju. Pomembno je omeniti tudi, kako je bilo s kaznovanjem nezvestobe.

Veljalo je, da »je prevarani mož smel sam kaznovati nezvesto ženo, saj so menili, da usmrtni v takih okoliščinah ni kazniva. Žena je bila možu dolžna zvestobo, enako pa je veljalo tudi za dekle, ki je moralo biti zvesto fantu. Zato tudi fant lahko kaznuje nezvesto dekle« (Kumer, 1975: 62).

Jaz sem preverila, kako je s tem čakanjem v prekmurskih in porabskih ljudskih pesmih. So obstajale zveste Penelope, ki so čakale svoje Odiseje tudi deset let?

Hipoteza 6:

- Ženske bodo v ljudskih pesmih v več primerih bolj zveste kot moški.

Za začetek primer pesmi, v kateri je mož ženi natančno naročil, kako dolgo ga mora čakati:

Gda sedem leit mine, teda nezaj pridem. /Či pa mene ne bo, gda sedem leit mine, /sedem leit na punom, eden teden duže, /teda išči, draga, slobodno za drugim. (SLP V 1970: 533)

Mož odhaja služiti cesarju, njej pa naroči, da naj ga čaka sedem let in en teden. Če ga do takrat ne bo, se lahko mirne vesti poroči z drugim. Ker se mož ne vrne, se žena poroči z drugim. Ravno ko imajo gostijo, pa se zdaj že bivši mož vrne. Zanimivo je, da so gostijo imeli na njegovem domu in domu njegove matere. Nihče ga ne prepozna, le žena, ko vidi prstan:

Ona zagledala svoj prstan pri njemi, /teda zakričala: »Eto je moj ljubi, /eto je moj ljubi i to te najbogši!« (SLP V 1970: 533)

Iz njenega vzklika lahko sklepamo, da ga še vedno ljubi in je najboljši za njo. Ne vemo pa, kaj bo zdaj z njenim drugim možem.

Najdlje pa je morala čakati mlada ljuba Jerokovića Jürija, ki ji je naročil, naj ga čaka dvanajst let. Iz pesmi ni jasno, ali gre za ženo ali samo dekle. Po besedni zvezi 'mlada lüba', bi rekla, da še nista poročena, toda pesem je uvrščena pod razdelek *Mož se vrne na ženino svatbo*. Svoji ženi je torej pred odhodom v vojsko naročil:

Čakaj, lüba, čakaj, /dvanajset leit čakaj! /Dvanajset leit minoulo, /njega nej bilou domou. (SLP V 1970: 537)

Ker se ni vrnil, je žena vzela drugega. To izvemo, in tudi Jüri to izve, od ptice, ki mu poje, naj se vrne domov, saj se njegova draga moža. Kapitana je prosil, če lahko gre domov, toda ali je šel ali ne in kaj se je zgodilo, ko/če je prišel, ne vemo.

Poglejmo primer, kjer imamo spet opraviti s čudežno sedmico, le da tu sedem let čaka ljubica, v zgornjem primeru pa je čakala žena. Gre torej za zvesto ljubico, ki je res čakala

sedem let, da se bo fant vrnil od vojakov. Ob slovesu jo fant tolaži, in sicer ga ne bo le 'kratkih sedem let'. Pa je sedem let res kratkih? Je vseeno, ali sedem let čaka neporočena ljubica ali poročena ženska? Za neporočeno dekle v cvetu mladosti je po moje sedem let malo pretirano. Če se bo ljubi z gotovostjo vrnil, česar pa ne moremo nikoli reči, je še sprejemljivo čakati, toda če ga ne bo, bo dekle že malce odcvetelo.

Ne jauči lubica, ne žali mi srce, /čez kratki sedem lejt se bomo vid'li spet. /.../Sedem lejt je že minau'l, moj'ga lubiga od nikec nej. (Füčkaj, 6. pesem)

Tu je torej dekle čakalo dogovorjenih sedem let, a fant se ni vrnil. Je morda v tem času zavrnila kakšnega lepega snubca in ji bo sedaj žal? Za njo ne bomo izvedeli, izvemo pa za Lujziko, ki je čakala fanta Karola. Prosil jo je, naj ga čaka samo 'tri kratka leta' (zanimivo, da je v zgornjem primeru enako beseda zveza, torej kratka leta, uporabljena za sedem let), nato pa se bo vrnil:

Karol lejpo proso njau, /paj le počakaj ti na me, /le počakaj ti na me, /na ete kratke lejta tri. (Füčkaj, 2. pesem)

Res je bila zvesta in je čakala dogovorjeni čas, vendar ljubega ni bilo. Da bi se zares prepričala, da ga ni, je šla še k njegovi materi, ta pa ji veli, da naj si vzame drugega, saj od sina ni glasu:

O lüblena sneja tij, /paj samo se oženi ti, /samo se oženi ti, /od Karola več glasa nej. (Füčkaj, 2. pesem)

Samo trideset dni po poroki pa se Karol vrne, verjetno prepričan, da ga ljuba čaka, saj takoj po vrnitvi vpraša najprej po njej. Žal izve, da se je poročila. Žalosten se odpravi k njej. Ko ga Lujzika vidi, omedli:

Lujzika ga čütila, /pa včasi vküper spadnola, /včasi vküper spadnola, /na prsi gor na Karola. (Füčkaj, 2. pesem)

V naslednji pesmi gre za ljubega, ki dela daleč od doma. Dekle je žalostno, ker ga tako dolgo ni k njej, vendar na koncu pesmi izvemo, da čaka samo njega in da ni nikogar boljšega, niti kralja niti cesarja. Ostaja mu torej zvesta:

/.../ge mi hodi lübi dragi, /kaj da dugo nega k meni? /Nit ga krala, nit ga cara, /kaj bi njemi rada bila. (Kumer 1995: 12)

Tudi tu gre za zvesto čakajočo ljubico, ki je od žalosti, ker ni ljubega, zbolela. Ko pa se ljubi vrne, je takoj spet zdrava:

Nej sem nej zdrava, nej sem betežna, /samo me moje srce boli, boli. /Lubi je prišeu, s küšon odišo, /včasik je srčice zdravo bilau, bilau. (Füčkaj, 80. pesem)

Ni pa pesmi, v kateri bi ljubica prenehala čakati ljubega dogovorjeni čas in si že prej našla drugega. Sklepamo lahko, da so torej slovenske žene bile zveste in so držale besedo ali pa pesmi opisujejo le zveste ženske. Ob tem kot zanimivost dodajam tudi mnenje Rimljanov o slovenskih ženah:

»Žene Slovenov so čiste in zveste svojim možem nad vsako mero. Mnoge se po moževi smrti same usmrtijo in raje utapljajo nego bi živele samostno ali nespodobno.«
(Žiberna 1998: 14)

Tudi v ljudskem pesništvu pa lahko opazimo podobno. Primer, ko se mlada žena vrže v vodo, ker se je utopil tudi njen mož, ko je družbo hotel prepeljati preko vode:

Šteroga bi mela Marki dati, /s tistim si pa zvežem oči /pa se püstim za njim. /Naj najna tela ribe jejo, /dokeč nama ne sprnejo. (SLP V 1970: 69)

Raje torej mrtva kot brez njega. Kakšna ljubezen! In kako zveste so ženske v ljudskih pesmih!

Sem že mislila, da se bo moja trditev o ženski zvestobi potrdila, vendar očitno je tako kot danes že tudi takrat obstajala nezvestoba. Pred pregledom pesmi sem torej predvidevala, da bodo bolj nezvesti moški in da bo pesmi o ženski nezvestobi malo, toda na moje presenečenje se je izkazalo tudi obratno. Fantje so res bili živahni, hodili so vasovat ali oglarit pod okna deklet, kakor je to pač bilo takrat v navadi, vendar to, da so jih osvajali in jim pihali na dušico pod okni, še ne pomeni, da so katero od teh tudi dobili, medtem ko so dekleta dajale upanje enemu, pri njih pa je že spal drugi.

Poglejmo pesem, v kateri pride fant od daleč k ljubici, a mu ta noče odpreti, ker jo boli glava, a na koncu se izkaže, da je pri njej že drug fant. Tu se mi je zdel zanimiv izgovor dekleta: *»Glava me boli.«* Enak izgovor ženske uporabljajo še danes, ko jim ni do 'druženja' z moškimi. Se pravi, da je že v preteklosti ženske rada bolela glava, ko jim ni do nečesa bilo. Pri tej pesmi me je tudi malo zmotilo, zakaj je ljubi prišel s prijateljem pod ljubičino okno. Res je, da na začetku izvemo, da je bila ljubica precej oddaljena od njega in si je zato s sabo poklical prijatelja, da bo pot hitreje minila, vendar zakaj je prijatelja vzel s sabo tudi pod njeno okno in jo prosil, naj ju spusti notri:

Odpri, odpri, lubica ti, /müva dva sva prišla zdaj. Če sta vüva prišla zdaj, /pa name glava boli. /.../Lažaš, lažaš, lubica ti, /pri tebi soldak leži. /Lagva mati, lagva či, /vsaka ima dva, po tri. (Füčkaj, 28. pesem)

Tudi v sledeči pesmi je ljubi prišel k ljubici, saj ga je podnevi povabila, naj pride zvečer po pušelček, ki mu ga dela, toda ko je prišel pod okno, se ni hotela oglasiti. Izkaže pa se, da je očitno tudi pri tej spal drugi in se zato ni oglasila. Enega fanta zavrne zaradi drugega,

s katerim tudi zanosi, vendar ji je kmalu žal, saj ji od obeh fantov ostane le nezakonski otrok oz. dva otroka:

Lubi je prišo, na podaukna je stau, /lubca nej stejla odgovor dati, /čakaj ti lubica, /ti boš se jaukala, /jaz bom se s tebe smejau. /Nej sta minaula nej mejseca dva, /lubca zanosila sineka dva, /sineka zibala, bridko se jaukala, /daj bi se zmisliu na njau. (Füčkaj, 50. pesem)

Zaprto okno najde tudi fant v sledeči pesmi. Tu se dekle oglasi, vendar prav tako laže, da ne more odpreti, ker pri njej spi oče. Seveda fant ne nasede in jo za laž tudi kaznuje. Prosi jo, naj mu še zadnjič poda roko, nato pa ji jo odseka:

Ne odprem, ne odprem pa tudi ne smem, /pri meni moj ljubi oča leži. /Na laži, na laži mi, deklica ti, /pri tebi jen družgi fantič leži. /.../Oj dekle, podaj mi skouz okno rokou, /naj zamem od tebe zadnič slovou. /Je dekla podala skouz okno rokou, /joj fantič odseika pri lakti rokou. /Pa to naj se vsakoj takoj zgodi, /katera de ljubila fantiče tri. (Kumer 1975: 502)

V naslednjem primeru si je ljubica po tem, ko je že obljubila ljubezen enemu fantu, izbrala drugega in ubogi fant je to izvedel od drugih:

Kaj sem jaz zvedo nauvoga, /od svoje lubice najprvoga, /zabrala si fanta drügoga, /za me pa ne mara več nič. (Füčkaj, 29. pesem)

Tudi goriškega fanta je dekle zapustilo, za kar krivi druge fante (verjetno so mu jo speljali oz. se je pustila speljati):

/.../što je tou krijf, /ka me lüba ta njala? /Tou so krijvi, tou so krijvi /tej moj' vrli sousadje, /tou so krijvi, /tej šalovski bečardže. (Rituper 1995: 36)*

Fant izve, da se bo dekle poročilo z drugim. Prijatelji ga tolažijo, da naj se ne sekira, saj lahko dobi dosti lepše dekle:

Snočkar san grajfera daubo, /da san že na postel' biu, /ka de ljüba svate mejla, /se zagvüšno ženila bou. /Ge san si pa nekaj zmislo, /pa san šao pod okno stat, /rad bi jo šče ednouk vido /i sloboud bi zeu od nje. /Meni drügi pojdže pravijo, /vej šče lepšo tij dobijš, /enkrat lepšo, devetkrat džakšo, /kak si ravnoč lüjba tij. (Rituper 1995: 21)*

V naslednji pesmi pa ne izvemo razloga, zakaj je dekle fanta zapustilo, izvemo pa, da je zelo žalosten:

/.../paj si skuze zbrijšem. /Slatka mati, šejhaj, /ne džoučte se za me, /naj se džouče ona mila draga, /štero san jaz lüjbo. (Rituper 1995: 34)

Očitno je res redkokatera ohranila čistost pred poroko, ki jo je zagovarjala predvsem cerkev. Seveda tudi starši niso dovolili (z redkimi izjemami), da bi fantje hodili spat k

* bečardže = fakini, vaški fantje;

* grajfer = telegram

dekletom pred poroko. Vendar če je nekaj prepovedano, še ne pomeni, da se ni dogajalo. Nezakonsko materinstvo je pomenilo včasih za deklet predvsem sramoto, vendar je ljudska pesem dokaj prizanesljiva z nezakonskimi materami.¹¹

Tudi Irmica je pred poroko spala s fantom in tako dobila nezakonskega otroka. Oče se seveda jezi, ker ji ne verjame, da je spala sama, toda Irmica ga prepričuje, da je res sama spala. Čez devet mesecev se seveda izkaže, da ni bilo ravno tako:

Se ajta čemerijo, /preklinjajo, kadijo, /na Irmo tou letij, /a ta pa vse tadžij: /San ges čisto sama na štali spala, /na štali spala cejlo nouč. /Za mejsecof trijkrat po trij /se Irma fejest debelij, /že mati zakričij: /»Jaj, Irmica rodij!« /Je Irmica mlada, sama nej spala, /sama nej spala tisto nouč. /Je sineka ujčikala, /paj poulek fejest troubila, /tak se sakšoj zgodij, /či gor na štali spij. (Rituper 1995: 31)

Na koncu pesmi je opazno svarilo ostalim dekletom: tako se vsaki zgodi, če gori na štali spi.

Nezakonsko mater srečamo tudi v spodnji pesmi, ki sem jo zgoraj že omenila, in sicer deklet zavrne enega fanta zaradi drugega, s katerim tudi zanosi in ostane nezakonska mati:

Nej sta minaula nej mejseca dva, /lub'ca zanosila sineka dva, /sineka zibala, bridko se jaukala, daj bi se zmislju na njau. (Füčkaj, 50. pesem)

Tudi hčerka v naslednji pesmi je na skrivaj dovolila fantu, da prespi pri njej. Izvemo, da bi bila mati zelo jezna, če bi ga našla pri njej, zato ga hoče spraviti domov, preden se mati zbudi:

Lüjbi dragi, stani gori, sveklo je, /zdaj že mati gor stanejo, /ali či te tü najdejo, hüjdo de! (Rituper 1995: 33)

Vse to so pesmi, v katerih ženske razočarajo moške, jih zapustijo in si izberejo drugega. Kako pa je z moško nezvestobo v ljudskih pesmih?

Moška nezvestoba

Tudi fantje so si večkrat našli drugo ljubico ali pa hodili kar k več dekletom:

Moj rožmarin se doj sišij, /je drüjgo farbo doubu, /moj lüjbi se pa veselij, /je drüjgo lüjbo najšo. (Rituper 1995: 23)

Fant pove dekletu, da je našel boljšo od nje:

Bistra Möra, s čemerami vö vlidže*, /moja lüba s čemerami gleda me. /Ne gledaj tak s čemerami tij mene, /že man drüjgo, džakšo lübo /ino boukšo i delavno od tebe. /Sprotolejtje* samo ednouk vu leti, /ge san samo ednou biu s teuf blajženi. (Rituper 1995: 38)*

¹¹ Povzeto po: Zmaga Kumer: *Pesem slovenske dežele*. Str. 62.

* čemer = jeza; s čemerami = jezno

* vlidže = izlije

In še en stereotipen moški, ki najprej dekletu piha na dušo in ko se njeno srce ogreje, piha že na dušico druge:

Zakoj pa, zakoj pa, zakoj pa ti mene mantraš? /Zdaj s' me zapelo paj drüge lubice maš. (Füčkaj, 11. pesem)

Prav zanimiv pa je fant, za katerega se zdi, da je žalosten, ker je izgubil ljubico, a nato izvemo, da sedaj ima že tretjo:

Emo sam lubico, /paj sem jo zgübo, /srečen bau tisti fant, /šter' de jo lübo. /Jaz jo pa nemo več, /ar že mam drügo, /vnoči sem spavo z njauv, /močno oblübo. /Vsi lidge pravijo, /moreš jo vzeti, /jaz jo paj nemo več, /ar že mam drügo. (Füčkaj, 17. pesem)

Tudi ta fant nima samo ene ljubice:

V Graci man eno, /na Štajeri dvej, /ta gračka je džakša /kak štajerskivi dvej. (Rituper 1995: 55)

Fanta, ki sta zelo iskrena do dekleta in ji kar povesta, da sta bila včeraj pri Rojski, danes bosta pa pri njej. Spet se pojavita v dvojini – bi naj oba spustila k sebi?

/.../snočkar sva pri Rojski b'la, /al' zdaj va paj k tebi šla. (Füčkaj, 22. pesem)

Tudi naslednji fant je imel pri sebi dve dekleti – očitno so bili moderni 'trojčki' –, in se odločal, katero bo vzel:

Sunce sija, sunce sija, /med dvema sivima gorama: /dečko guči, oj dečko guči /z dvema fajnama deklama. /Edna zaspi, edna spi, /ta druga z dečkom govori: /»Aj, dečko ti, aj, dragi ti/ Pa štero deklo boš si vzeo?« (SLP V 1970: 796)

Fant se oženi, čeprav je pred poroko hodil k drugi in njej obljubljal poroko:

Kelkokrat sem jaz pri lejpom smeji b'la, /ti si prišo, jaz sem ti odperat šla. /Al' zdaj si se oženo, si mene zapustiü, /al nej si svojma srce para vzeu. (Füčkaj, 31. pesem)

V tem primeru pa dekle prosi fanta, naj jo vzame, in on bi jo, a že ima drugo:

Prosim te za drago, /vzemi me za lubo, /jaz bi te za lubo vzeu, /daj bi drüge nej meu. (Füčkaj, 58. pesem)

Nekatera dekleta so žalostna, ko izvejo, da imajo fantje poleg njih še eno dekle, so pa tudi takšne, ki vedo, da obstaja na svetu še veliko drugih in se zaradi enega fanta ne splača sekirati:

Jaz se nom za te joukala, /drüga fanta bom si zbrala ... (Kumer 1975: 172)

Piš'te mene podje v rit, /če škete me za norca met, /vej je dugi, šurki svejt, /pa etakši fantov več. (Füčkaj, 22. pesem)

* sprotolejtje = pomlad

Je vseeno, ali je nezvesta ženska ali moški?

Tako moške kot ženske je torej včasih zamikal nekdo drug, vseeno pa je bila ženska (moški nikoli), ki si je dovolila možnost izbire, zaznamovana kot pokvarjenka oz. razuzdanka.

V naslednji pesmi se še ptiček norčuje iz dekleta, ki ima rada več fantov, in jo svari, da je na koncu ne bo nihče hotel, če bo takšna:

Mari, Mari, Marika, /tebe paj podje vkanijo /.../ti paj Marika divojka ne's. (Füčkaj, 44. pesem)

Dekle je takoj označeno z vlačugo:

Lepa jã fara Svetga Vrbana; /Tam mi jã saka dekla skurvana. (SNP IV 1908–1923: 688)

O zvestobi lahko ob pregledu teh primerov zaključimo tako: oboji, moški in ženske, so bili zvesti in nezvesti. Ne moremo reči, kot sem predvidevala v hipotezi 6, da so bile ženske bolj zveste kot moški. Res je, da če je ženska obljubila, da bo čakala moškega, je obljubo držala (5 primerov), če ni obljubila, pa si je pustila možnost izbire in je tako 'šmirala' z več fanti (8 primerov) – fantje so to počeli v 9 primerih.

2. 8 Čustvovanje ženske

Same solze, sama žalost! Res so bile prave jokice, čeprav tu pa tam potoči kakšno solzo tudi moški (ker ga ljuba zapusti, ker mora od doma), vendar to ni nič v primerjavi z ženskami. Preden 'preplavamo žalostno reko solza', naj povem, da so ženske v skoraj vseh primerih jokale zaradi moških (le kdo bi si mislil?):

Lübica liblena, /nesmiš se džoukati, /či te nemo mogo ges /pred oltar pelati. (Rituper 1995: 35)

/.../šerta moja žalost ta, /da lubi mi odhaja. (Kumer 1975: 210)

Piši, piši, draga, v Ameriko, /tam me najde tvoje pismo žalostno. (Kumer 1975: 345)

Dala jem je roužo, /ščipka zelenoga, /gda se je vã püngradi /zadnjič razhajala./ Robčeka beiloga, /vsega skoznatoga, /na šterom je zapisano /ime prežalostno. (Kumer 1975: 394)

Ne jauči lubica, ne žali mi srce ... (Füčkaj, 6. pesem)

/.../kelko žalosti sem mejla jaz s teboj. (Füčkaj, 31. pesem)

Je barka splavala, /se dekla jaukala, /sklenola je dekla te bejle roke, /točila je žarke skuze. (Füčkaj, 18. pesem)

/.../nemilo se jaukala, /ali kam paj zdaj moj lubi gre, /kaj mene zapusti? /.../ Mati tau začütijo, /nemilo se jaučejo ... (Füčkaj, 23. pesem)

Kaj ti pa jeste, Micika, Micika, /kaj si tak močno žalosna /kaj si tak močno žalosna? /Kaj bi nei bila žalostna, žalosna, /kaj sam si venček zašpaisala. (Kumer 1975: 496)

Skuze baudo moja tinta, /lica baude šrajb paper, /jezik baude moje pero, /s kem ti pišem, dragi moj. (Füčkaj, 4. pesem)

*/.../moja lüjba pri posvejti /pismo piše, **se skuzij.** (Rituper 1995: 21)*

*Ne **jauč'te** lubice, /'odite z nami, /.../ (Füčkaj, 17. pesem)*

*Pijsmo spisala, /dragomi dala, /naj si prešte /tou prebrido **žalost.** (Rituper 1995: 24)*

*Dober večer, lübrica moja, /ka pa tebi falij? /Ka tij nosiš že cejli keden /tak **skuznate** očij? (Rituper 1995: 27)*

Teh nemalo primerov (nisem izpisala vseh, ker ti zadoščajo, da dobimo pregled nad razlogi, zaradi katerih ženske jokajo) nam kaže, da so ženske zelo odkrito kazale negativna čustva (žalost). Razlogi so torej vedno povezani z moškimi: odhod v vojsko, ne vrne se domov, gre v tujino, si najde drugo dekle, jo zapusti, je predolgo časa ne obišče, zaradi predaje napačnemu moškemu.

Žalost pa ni edino negativno čustvo, ki se jih je lotevalo. Tu je še jeza, ki jo izzovejo (le kdo drug?) moški. Jeza je izražena z godrnjanjem (ker mož ne pride domov, ker pride pijan domov) in z jeznimi pogledi (ker ima drugo):

/.../nejden domou ges /cejlo mijlo nouč. /.../Naj si baba brnda, /brnda pa kaj, /naj si pač brnda /cejlo mijlo nouč. (Rituper 1995: 52)

Tag dugo sam pri dvāraj stao, /Ka bi skoro konca dao! /Zaj ti idān jās odpirat, /O, ti stari pijani gnjūs! /Ge si odo, ge si būu, /Kaj tak vino s tābe smrdi? /Tāga māni nič nāpravi, /Tāga čüiti jās nāsmeñ! /Jā san vert pri svojoj küči, /Kak podnevi, tak ponoči. (SNP IV 1908–1923: 676)

Žena samo tüo boj, /nikaj ne rabuči, /ges san tvoj lubi moužek /i ešče tvoj gospoudek, /ges tebi zapoven. (Rituper 1995: 54)

Bistra Möra s čemerami vö vlidže, /moja lüba s čemerami gleda me. /Ne gledaj tak s čemerami tij mene, /že man drüjgo, džakšo lübo /ino boukšo i delavno od tebe. (Rituper 1995: 38)

Sedaj se zdi, da ko ženske niso bile žalostne, so bile pa jezne.

Kaj pa kakšna pozitivna čustva (sreča, veselje)? Le v eni pesmi je dekletovo veselje jasno izraženo:

*San lüšna, **vesela**, /de vütro nedela, /mo f cerkvico šla, /bon vidla svoj'ga. (Rituper 1995: 53)*

Tudi v tem primeru so dekleta najverjetneje bila vesela, saj je že na začetku omenjeno, da je bila noč vesela in so dekleta rada (z veseljem) poslušala fante, ko so jim peli:

*Snočkarna nouč je tak lüšna, **vesela**, /ka nan je lunca tak lejpo svetila, /fantje so k lübian šli, /lejpo so prepejvali, /one so **rade** poslijšale njij. (Rituper 1995: 22)*

Še eno dekle, ki je bilo nasmevano, ko je fant hodil k njej:

*Kelkokrat sem jaz pri lejpom **smeji** b'la, /ti si prišo, jaz sem ti odpret šla.* (Füčkaj, 31. pesem)

Pesem, v kateri sta oba, dekle in fant, vesela, toda ne za dolgo – zjutraj je dekle že žalostno, saj ji je žal, da je spala s fantom, saj je s tem zapravila venček (čistost):

Večer sta lüšniva doj legla, doj legla, /zrank'ma sta žalostna stanola. (Kumer 1975: 496)

Še znana pesem o ptici jasnovidki, ki poje, da so ženske (stare) polne žalosti in naj si zato fantje ne jemljejo starih žensk:

Te stare babe, te stare babe, /un' so puno žalosti. /.../Te mlade dekle, te mlade dekle, /un' so puno veseldja. (Füčkaj, 70. pesem)

Vzamejo naj raje mlada dekleta, saj so te polne veselja (čeprav v ljudskih pesmih tega ne pokažejo prav pogosto).

Kaj pa izzove to redko veselje pri ženskah? Če samo na kratko povzamemo: prvo dekle je veselo, ker bo videlo svojega ljubega, dekleta v drugi pesmi, ker jim fantje pojejo, tretje dekle, ker fant pride k njej na obisk/spat, četrto dekle, ker gre spat z moškim. Pa smo spet pri moških. Kot da se svet žensk vrti okoli njih – v tistem času je očitno bilo tako, saj so ne nazadnje bile odvisne od njih, zato si ga je verjetno vsaka želela dobiti (čim boljšega čim prej).

Kar sem opazila in se mi zdelo zanimivo, je tudi to, da se dekleta v pesmih velikokrat sprašuje:

*Kaj ti pa jeste, Micika, Micika, /.../kaj si tak močno **žalosna**?* (Kumer 1975: 496)

*Dober večer, lubica moja, kaj pa tebi fali, /kaj ti nosiš že cejli keden takše **skuzne oči**?* (Füčkaj, 11. pesem)

Fanta pa se vpraša:

*Pa kaj si, fantič, tak **vesel**, /ka si tak leipo **pesem peo**?* (SLP II 1981: 454)

V bistvu so, ko govorimo o veselju in žalosti, moški in ženske kot dva nasprotna si pola: fantje so skoraj vedno veseli – pojejo, vriskajo, se smejuje (je sicer nekaj primerov pesmi, ko je tudi moški žalosten, toda v primerjavi z žensko zanemarljivo število), dekleta pa so skoraj vedno žalostna – se žalostijo, jokajo, pišejo žalostna pisma.

Nekaj pa le obstaja, kar pomaga ženskam, da se malo sprostijo in smejuje. In kaj je to, je ugotovil fant v naslednji pesmi:

/.../jez bi njoj pa piti küpo, ka bi se smijala! (SNP IV 1908–1923: 338)

Vino je tisto, ki utopi žalost in prikličje nasmeh na obraz.

Na tem mestu se lahko dotaknemo še enega čustva, ki je sestavljeno iz enega pozitivnega (ljubezen) in negativnega (strah) čustva – to je ljubosumje. Kdo je bil bolj

ljubosumen in ali so pokazali, da so ljubosumni. Če si je fant našel drugo, smo videli, da so bila dekleta bolj žalostna in jezna, ne pa ljubosumna na tisto drugo ljubico. Imamo pa primer, ko ima fant dve ljubici in ga eno izmed deklet vpraša, katero med njima bo izbral. Ko ji odgovori, da bi njo, a je ne bo zaradi matere, vidimo, da je dekle (verjetno iz ljubosumja, ker hoče izbrati drugo) pripravljeno umoriti mater:

Sunce sija, sonce sija, /med dvema sivima gorama: /dečko guči, oj dečko guči /z dvema fajnima deklama. /Edna zaspi, edna spi, /ta druga z dečkom govori: /»Aj, dečko ti, aj, dragi ti /Pa štero deklo boš si vzeo?« /»Tebe bi vzeo, tebe bi vzeo /pa jako hudo mater maš!« /»Mater vmorim, očo vtopin /pa tebe ne zapustim.« (SLP V 1970: 796)

Ljubosumje v dekletu pa zbudi tudi naslednji fant, in sicer sestrsko ljubosumje. Sestra je ljubosumna, ker fant hodi k njeni sestri in ne k njej:

Sestra ta mlajša je hamična bijla, /pipico je najšla, pa jo je skrijla, /šlo se je samo za tou, /ka san nej tüdi njou, /vej pa za trij f posteli mesta nej blou. (Rituper 1995: 22)*

Fantje pa niso bili nič popustljivi, če je bil še kdo drug zaljubljen v isto dekle. Gre za pesem, v kateri hlapec ubije fanta pod dekletovim oknom:

Tau staro navado nej mogo ta njat', /ponoči je odo, deklina büdiu. /.../Nejsta si rekla dve rejči no tri, /lapec že z naužcom za hrbtom stoji. /Ga vdari po glav'ci paj hitro zbeži, ar Tonček že mrtev leži. (Füčkaj, 92. pesem)

Hlapec se je v tem primeru znebil tekmeča, večkrat pa je nastradalo dekle in ne tekmeč.

Spodaj imamo pesem, ki smo jo omenili že pri živahnih dekletih in ki naj bi nastala po resničnem dogodku, kjer je fant iz ljubosumja zabodel svoje dekle, ker je šla plesat z drugim. Že samo ples z drugim je fantu dovolj za izvršitev nasilja. Četudi dekle pojasni svoje vedenje (plesalec je njen sosed), fant tega ne sprejme. Tu se nam ženska pokaže kot brezpravna in nemočna žrtev:

Nikaj, nikaj, luba draga, /zdaj poklekni tü pred me. /Un pa vzeme z žepke naužic, /paj jo smekne vu srce. (Füčkaj, 20. pesem)

Pa še en ljubosumen fant, ki dekletu odseka roko, ker je pri njej drug fant. Sekanje roke bi lahko utemeljili s tem, da je obljuba navadno dana s stiskom roke, roka pa je podaljšek misli, in zato je ta akt le kazen za prelomljeno obljubo (pa se je fant res prepričal, ali pri dekletu spi drugi?):

Na laži, na laži mi, deklica ti, /pri tebi jen družgi fantič leži. /.../Oj dekle, podaj mi skouz okno rokou, /naj zamem od tebe zadnič slovou. /Je dekla podala skouz okno rokou, /joj fantič

* hamična = ljubosumna

odseka pri lakti rokou. /Pa to naj se vsakoj takoj zgodi, /katera de ljubila fantiče tri. (Kumer 1975: 502)

Maščevalsko nasilje je edina oblika reagiranja v slovenski ljudski pesmi z motivi nezvestobe. Ponavadi na nezvestobo reagira moški: mož, zaročenec, ljubi. Ljubosumje so torej (v pesmih) večkrat pokaže pri moških kot pri ženskah. Je pa res, da lahko to čustvo oba spola pripravi do grozovitih dejanj. Moški umori žensko, pa tudi ženska izrazi, da je pripravljena umoriti mater, samo da bo fant izbral njo namesto druge. Vzrok, da ženska na moško nezvestobo ne reagira akcijsko, pa je iskati v pravilih skupnosti (moški lahko kaznuje žensko, a ne obratno). Nasilje, ki ga izvaja moški nad žensko ali prevarani nad tekmečem, je po ljudskem mišljenju pravično, nikoli ni predstavljeno kot zločin, ki bi se moral kaznovati.

Po kazenskem zakoniku iz leta 1810 je znano, da je bilo prešuštvo, ki ga je zagrešila ženska, hudo kaznovano, moško pa le tedaj – in mileje –, kadar je moški potešil svojo strast v skupnem stanovanju.¹² Če je žena zaslužila, je bilo upravičeno tudi fizično nasilje moža nad ženo. Kdo pa je ocenil, kdaj je žena to res zaslužila? V 18. stoletju so pri sklepanju civilne zakonske zveze javno navajali:

»Soprog dolguje svoji ženi zaščito, in soproga dolguje svojemu možu poslušnost.«¹³

Je že samo neposlušnost bila dovolj za fizični obračun?

V pesmih skoraj ni bilo primerov, kjer bi mož fizično obračunal z ženo, bil je le en, v katerem mož grozi ženi s palico, če ga ne bo ljubila:

Če ne boš me lubila, /boš s palco se gostila, /trpela kak strela, /se hrbet spremeni. (Vidakovič 2004: 232)

2. 9 Žensko delo

»Ženske so bile dobre le za rojevanje, zato imajo veliko napak in so vredne manj kot moški, vendarle ne po lastni krivdi; treba jim je pač s silo vbiti v glavo nekaj dobrih lastnosti.«¹⁴

Gasparo Pallvicina

Bo res držalo »Rojevaj, jokaj, kuhaj, šivaj, za moške zadeve se ne zanimaj!«?

O jokanju smo se že lahko prepričali. Sedaj pa pogledajmo še, kaj so počele ženske, ko se niso žalostile in jokale zaradi moških?

¹² Gisele Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 105.

¹³ Gisele Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 104.

¹⁴ Gisele Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 16.

Vsepovsod na slovenskem podeželju je bilo opazno prizadevanja cerkvenih in posvetnih oblasti, da bi se ženske posvečale le gospodinjenju ter vzgoji otrok. V drugi polovici 19. stoletja so si krščanski pisci prizadevali za strogo delitev dela med spoloma in priklenitev žensk na dom. Prestop hišnega praga so razlagali kot veliko grožnjo moralni integriteti družine, ženska samostojnost in prestop hišnega praga z njene strani pa bi pomenila uvod v na glavo postavljen svet.¹⁵ Za umik žensk iz javnega prostora si je sredi 19. stoletja prizadeval Anton Martin Slomšek, ki je bil tudi mnenja, da mora mož v družini delovati kot glava, žena pa kot telo. Podobno si je prizadeval tudi teolog Anton Mahnič.¹⁶

Mene jeanimalo predvsem, ali se bo iz pesmi dalo izvedeti, kaj počele ženske oz. katera opravila so bila ženska in katera moška in ali so ženske v ljudskih pesmih res bile priklenjene na dom. Ker je bilo večino prebivalstva kmečkega, bomo govorili o kmečkih ženah. Na kmetiji so gospodinjile, rojevale in skrbele za otroke. Vloga gospodinje je zajemala kuhanje, pripravljanje hrane za ljudi in živali, pranje, delo na vrtu, tekstilsko delo (šivanje); in seveda rojevanje in vzgajanje otrok. Delo se je delilo glede na spol, nekatera dela so bila samo za moške, druga samo za ženske, ostala pa so se delila. Ženska opravila so bila: pletev, okopavanje, žetev, skrb za vrt, skrb za manjše domače živali (perjad), pobiranje pridelkov, predenje, tkanje. Moška opravila: okopavanje, brananje, sejanje, otepanje, mlačev, košnja, pobiranje pridelkov, skrb za večje domače živali, lesna, gradbena dela.¹⁷ Opazimo lahko, da so dela razdeljena tako, da težja opravila opravljajo moški in lažja ženske, kar najbrž izhaja iz tega, da so moški fizično močnejši (zakon narave).

»O delitvi dela med moškim in žensko lahko v splošnem rečemo, da so bila moškim prej dodeljena opravila, ki so bila povezana z njihovo oddaljitvijo od hiše, z večjim tveganjem in večjo telesno močjo. Če močno poenostavimo, so bile njive, travniki, gozd in vprežne živali predvsem delovno in nadzorno področje kmeta. Kmetica je bila nasprotno pristojna prvenstveno za kuho, mlado živino in svinje, za mlekarstvo, perutnino in vrt, kot tudi okopavine, mak, lan. Vsakodnevno kuhanje in pranje je znašalo v 18. stoletju in 19. stoletju le majhen del gospodinjskih opravkov. Šele v 20. stoletju se je delež časa, ki ga je srednjeevropska kmetica odmerjala kuhi, izrazito povečal.« (Sieder 1998: 25)

¹⁵ Marta Verginella: *Ženska obrobja*. Str. 12–45. Avtorica kot primarne vire navaja: Simone de Beauvoir, *Drugi spol*, 1. Zv., Delta, Ljubljana, 1999; Luisa Accati, *Pošast in lepotica: oče in mati v katoliški vzgoji čustev*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2001; Zdenka Kristan, *Materinski mit: kultura, psihoanaliza, spolna razlika*, Delta, Ljubljana, 2005; Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana, 1961.

¹⁶ Marta Verginella: *Ženska obrobja*. Str. 13.

¹⁷ Darja Mihelič: *Žena v predkapitalističnem obdobju na Slovenskem*. Str. 24.

Hipoteza 7:

- Ženske bomo v ljudskih pesmih našli v vlogi gospodinje (v kuhinji in na vrtu).

Začnimo najprej s pesmijo, kjer starši sinu svetujejo, kakšno dekle si naj vzame. Zanimiv je kriterij, ki ga imajo za izbiranje: важно je le to, da dekle ve kaj postoriti. Ljubezen je postavljena na stranski tir, namreč do sredine 18. stoletja je pri srednjeevropskih kmetih (tudi pri rokodelcih in ponekod tudi v plemstvu) prevladoval bolj ali manj stvaren odnos do zakona. Šlo je za razumno ljubezen in ne romantično ljubezen, saj so bili pred ljubeznijo pomembnejši gospodarski in družbeni odnosi, ki jih bo zakon prinesel.¹⁸

Dekle, ki jo starši sinu priporočajo, naj bi znalo presti, tkati, šivati, prati in likati. Tu se že kaže, da je ženska vezena na dom in hišna opravila:

Sin Marko, oženi se, /pa si vzemi takšo deklo, /ka de znala svilo presti, /svilo presti, robce tkati; /robce tkati, gvant zašiti, /gvant zašiti, gvant oprati, /gvant oprati, gvant speglati. (SLP V 1970: 69)

Kaže, da so vse ženske nekoč znale šivati:

Ne idi, dōjdi, lūbi ti, /kaj robačo ti šivlen, /notri ti zašijem, /sonce ino meisec. (Kumer 1975: 210)

Združeni gospodinjska in materinska vloga – dekle bo šivalo, štrikalo in zibalo otroka:

Tam bom sedejla, šivala, štrikala, /svojga sineka zibala. /Spavaj mi spavaj, sinček moj, sinček moj, /kako je spavau oča tvoj. (Füčkaj, 88. pesem)

Tu pa je lepo vidno, kako sta si starševsko vlogo razdelila (pošteno?) moški in ženska – ona bo zibala, on bo pa spal. Otroka se torej prepusti ženski:

Micika me rada ma, /Baug nama srečo da, /ona 'de zibala, /jaz bom paj spau. (Füčkaj, 69. pesem)

V današnjem času bi se marsikatera pritoževala: »Ja, najboljšo, on bo spal, jaz pa skrbela za otroka!« Danes je res drugače, saj so zaposleni moški in ženske (obstajajo izjeme), poleg službe pa so doma še otroci, za katere včasih več naredijo moški včasih ženske. Nekoč pa so moški delali, ženske pa so bile doma in zato je bilo 'pošteno', da one skrbijo za otroke.

V sledečem primeru spet lahko ločimo moško in žensko delo. Moška dolžnost je, da gredo k vojakom, ženske pa skrbijo za njih (v tem primeru naj bi jim prale):

Ne jauč'te se lubice, /'odite z nami, /mi 'mo mašerali, /vi bod'te prale. (Füčkaj, 17. pesem)

¹⁸ Reinhard Sieder: *Socialna zgodovina družine*. Str. 124.

Še eno dekle, ki se počuti zadosti staro in primerno za zakon, saj vendar ve vse, kar je treba početi v zakonu (to lahko vzamemo kot primer, da vidimo, kaj se je pričakovalo od žensk v zakonu):

Znan šivati, znan presti, /Znam pri njän doli lečti; /drüge riči mä moš nafči, /Hočän ga lepo bogati. (SNP IV 1908–1923: 541)

V zakonu bo torej opravljala gospodinjska dela, spala z možem, poslušala in ubogala ga bo, če pa bo treba še kaj, pa jo bo že mož naučil.

V nadaljevanju spet ženska (mati) v kuhinji, peče namreč potico, medtem ko moški (oče) ravna z gospodarskimi zadevami – šteje denar, ki ga bo dal sinu:

/.../pa mati povitice že sluje, /kaj boudo na rajžo dali. /Oča že štejo denarja ... (Kümer 1975: 375)

Kaj vse pa je počela Kata v naslednji ljudski pesmi? Čistila okna, tla, opravila pri živini, kuhala in pekla pecivo. Kdo ne bi želel takšne žene?

Kata štrija ižo z bejlim vapnon, /puca okna, riba, zmejče štaló, /.../Nej je, misli, red pri iži glaven, /miza more biti puna zraven, /.../more bit' na mizi tüdi liter vijna, /pun tanjer pogač, pa šče svinjijna. (Rituper 1995: 15)

In ženske v družbi metle:

Tam jo vidim, tam jo vidim, /folashe pomeiče. (Kümer 1975: 278)

Dokaz, da so moškim tudi v pesmih res pripadala težja opravila (oranje, košnja trave):
Ge so tista šörka pola, /ge moj lübi s plügon orje? /.../Ge so tiste senokoši, /ge moj lübi travco kosi? (Kumer 1995: 12)

Brat vpregeo dva vola pa konjiče tri, /pa šeo je na njivo k prosišče orat. (Kumer 1975: 455)
Kmätičäk, stani gor, /Pojdi na njivä! /Saki jä zeo koso, /Ka jo nabrüso bo, /pa čeo jä kosit. (SNP IV 1908–1923: 231)

Tudi dekleta so hodila na njive (opravljale so delo, ki je bilo manj naporno: žetev) in na pašo:

Deklicä, stantä gor; /Pojte na njivä! /Stanä jij se dävet, /Saka jä mejla srp, /Pa čelä so žät. (SNP IV 1908–1923: 231)

Sestra, gor vstani, na pašo boš šla, /boš gnala dva vola pa konjiče tri. (Kumer 1975: 455)

Ženske na vrtu

Po pojdemo še malo na vrt oz. v gredico, kjer je, če verjamemo ljudskim pesmim, skoraj vsako dekle delalo pušeljšek za svojega dragega. V mnogih pesmih je vrt prizorišče dogajanja, ki se začne s tem, da dekle sadi ali trga rože. Takrat je bilo v navadi, da so fantje

hodili k dekletom po pušeljce, preden so šli k vojakom. Slovo je težko, ker dekle ne ve, če se bo fant vrnil k njej, pa tudi fant ne ve, če ga bo dekle čakalo. Tradicionalni slovenski šopek naj bi bil sestavljen iz rdečega nageljna (ljubezen), rožmarina (spomin) in roženkravta (upanje). S pušeljcem so torej simbolično izraženi ljubezen, spomin in upanje dekleta na srečno fantovo vrnitev.

Kako pa je danes s pušeljci oz. šopki? Kdaj sem nazadnje videla katero žensko oz. sem že kdaj sama dala šopek fantu? Da, sem. Ob koncu prireditve sem v zahvalo za trud in izjemen koncert podarila šopek moškemu izvajalcu. Ob takšnih prilikah moški res dobijo šopek. Kaj pa drugače? Je danes sploh še v navadi, da se fantom ali moškim podarjajo rože? Vtipkajmo v spletni iskalnik 'podariti rože' in poglejmo rezultate. Znajdemo se pred kupom spletnih člankov s takšno in podobno vsebino: *»Moški, podarite ženskam rože! Švedski raziskovalci odnosov z univerze v Uppsali so odkrili, da lahko šopek rož, ki ga ženska dobi v dar, vpliva na njene spominske sposobnosti in na njen odnos s partnerjem.«*¹⁹ Ali: *»Da se boš na današnji praznik lažje odločil, katero cvetje boš podaril ženi, dekletu ali ljubici, smo ti pripravili nekaj nasvetov.«*²⁰ In: *»Moški bi morali vedeti, da ni potrebno čakati na posebno priložnost, da podarijo cvetje. Če potrebujete razlog za pošiljanje cvetja svoji najdražji, potem naj bo to kar tako oz. brez razloga. Tega ne bo nikdar pozabila.«*²¹

Nikjer nisem zasledila, kdaj je navada podarjanja rož moškim izginila. Morda, ko so nehali odhajati v vojsko ali ko so se ženske dovolj emancipirale in niso več imele časa negovati rožic na vrtu.

V prekmurskih ljudskih pesmih sem našla le enega moškega, ki bi rad ženski podaril cvetje:

Najlepšo rožco bom si zbral /in svoji ljubici bom jo dal. /Če glih sem zdaj reven fant, /bom enkrat knezov zet. (SLP III 1975: 378)

Sedaj pa poglejmo pesmi, kjer srečamo dekleta, ki trgajo rože in delajo pušeljce za svojega moškega:

*Micika v püngradi **rauž'ce bere**, /fantič paj mimo gre pa njoj veli, /trgaj mi raužice, delaj mi pušliček, /te boš tij moja vsikdar. (Füčkaj, 50. pesem)*

*Te drauvne, te drauvne, /te drauvne **rauž'ce sem si brala**, /na zelenoj travčici. /Al' komi, al' komi, /al' komi boš je dala? /Svoj'ma lub'ma fanteki. (Füčkaj, 82. pesem)*

¹⁹ <http://www.iskreni.net/druzba/aktualno/1238-moski-podarite-zenskam-roze.html>

²⁰ <http://www.moski.si/aktualno/novice/kaksno-cvetje-podariti-za-dan-zena/>

²¹ <http://ninainvalentin.si/podarjanje-cvetja-moski.html>

Dekla ide nutri v püngrad, /ge so rož'ce vsefele. /Edno primle paj s' jo vtrgne, /se njen štinglič vkraj püsti. (Füčkaj, 9. pesem)

/.../al' pušlič mi moreš naredit', /kaj bodejo videli vsi lüdje, /si bila za moje srce. (Füčkaj, 29. pesem)

Lubček ti moj, /sem püšlič ti nared'la, /zatau me nej bilau tak dugo domau. (Füčkaj, 48. pesem)

Moja Micka se po ganki špancera, /vu rokaj en glažec drži. /Vu glaži ma pušlič zeleni, /al' vendar ga lubi dobi. (Füčkaj, 8. pesem)

Dala jem je roužo, /ščipka zelenoga, /gda se je və püngradi /zadnjič razhajala. (Kumer 1975: 394)

Pa ka si vido tam? /Tri bele deklice. /Pa ka so delale? /Rože so brale! (SLP I 1970: 135)

Fant si želi, da bi obstajalo takšno dekle, ki bi mu dalo pušeljč:

Püšläca pa nöman! /Da bi ädna takša bila, /Ka bi mi ga dala ... (SNP IV 1908–1923: 338)

Prej sem že omenila tradicionalni slovenski šopek. V prekmurskih in porabskih ljudskih pesmih ni nikjer natančno poimenovano, katere rože je dekle dalo v pušeljč. Omenjena je le zelena barva (pušlič zeleni, ščipka zelenoga). Rože pa so verjetno bile različne, pač tiste, ki so jih imeli na vrtu:

Dekla ide nutri v püngrad, /ge so rož'ce vsefele. (Füčkaj, 9. pesem)

Zanimivo je tudi vprašanje, ki ga dekle postavi fantu, ko se ta odpravlja k vojakom – sprašuje ga, če ji ne bo več pomagal zalivati gredice:

/.../kam se mi odpravlaš, /gredice poleivat /nouš mi več pomagaw? (Kumer 1975: 394)

Vprašanje je le, ali je to 'zalivanje gredice' mišljeno dobesedno ali se za tem skriva kakšen drug pomen.

S trebuhom za kruhom

Težko in revno življenje na kmetih je mnoge prisililo oz. je bilo razlog, da so odhajali tudi na delo v tujino. V pesmih sem našla primer, ko gre moški v Ameriko, ženska pa na sezonsko delo na Vogersko. Niso torej odhajali samo moški:

Vöra bije, sunce mi zahaja, /gda se dragi v Ameriku odpravla. (Kumer 1975: 345)

Od nas dikline od'jo na Vogersko na prejo, /pa jih je prejk vüzma nej bilou domou. (Rituper 1975: 17)

Hipoteza 7 drži, saj ženske v ljudskih pesmih res samo gospodinjijo in skrbijo za otroke (9 primerov) in negujejo rožice (8 primerov). V 1 primeru gre ženska tudi na sezonsko delo, v 2 primerih pa na njivo.

3. 0 Vizualna podoba ženske

Bi se dalo narisati zunanjo podobo ženske na podlagi ljudskih pesmi? Velikosti, obsega pasu in dolžine las res ne izvemo, toda rdeča lica in črne oči bi morali narisati skoraj vsaki:

Redeče lice, črne oči, /pri njej bi ležo tri noči ... (Füčkaj, 63. pesem)

Pika, pauka za gorau, /tista dekla moja, moja bau, /črno gleda, na maudri gre, /una bau za me. /.../redeča lica, črne oči, /... /una bau za me. (Füčkaj, 66. pesem)

Slobod se more stoječ jemat, /redeča lica kuševat ... (Vidakovič 2003: 24)

/.../črne oči dekla, /črne oči dekla, /zakaj si gizdava? (Füčkaj, 58. pesem)

Ne vem, zakaj imam ob teh rdečih ličkih v mislih Sneguljčico, ki je imela lički rdeči kot kri in kožo belo kot sneg. Koža je torej bila bela, samo lički rdeči – tudi v ljudski pesmih imajo dekleta belo kožo (bele roke), kar je v nasprotju z današnjim idealom zagorele polti:

/.../sklenola je dekla te bejle roke ... (Füčkaj, 18. pesem)

Tam jo vidim, tam jo vidim, /folase pomeiče. /Zlatim perom, zlatim perom, /z belimi rokami. (Kumer 1975: 278)

Bele roke so imela dekleta iz malo bolj premožnih družin, saj so dekleta, ki so prihajala iz delovnih oz. kmečkih družin, imela črne roke:

Pri pavri boš rano gor stanola, /boš nosila črne roke. /.../Pri meni boš v senci ležala, /boš nosila bejle roke. (Füčkaj, 61. pesem)

Iz premožnejše družine prihaja dekle iz pesmi *Marko skače*. Na to nam kažejo poleg belih rok pentlje v laseh in prstani na rokah:

Zlatim perom, zlatim perom, /z belimi rokami. /Njoj na glavi, njoj na glavi, /pantliki pletajo. /Njoj na prsaj, njoj na prsaj, /žviglice žveglajo. /Njoj na rokaj, njoj na rokaj, /prstani svetlijo. (Kumer 1975: 278)

Tudi moške oči so bile črne:

Črne oči, plave vlase /so mene zalübile, /črne oči, plave vlase /so mene zalübile. (Füčkaj, 4. pesem)

/.../črne oči dečko, /zakaj si gizdavi? (Füčkaj, 58. pesem)

Na podlagi teh primerov lahko vidimo, da imajo tako moški kot ženske črne oči. Rjava oz. temna barva je tudi najpogostejša in najdominantnejša barva oči, saj ima skoraj polovica človeške populacije tako barvo oči. Je ta barva prevladovala tudi med Porabci in Prekmurci in so zato povsod črne oči, ali pa so bile črne oči redkost in zato bolj privlačne?

Lepota dekleta se velikokrat primerja tudi z rožami, pogosto so v različnih besedilih, ne samo v ljudskih pesmih, prispodoba narave in njenih regenerativnih sposobnosti (roža – cvetoča, uvela). Cvetoča/lepa je le neporočena ženska brez otrok:

/.../rauža sem si, rauža, /dokeč neman mauža. /Da pa že mauža mam, /rauža mi povegne, /cvejtek sem si, cvejtek, /dokeč nemam dejte. /Da pa že dejte mam, /cvejtek mi povegne ...
(Füčkaj, 58. pesem)

3. 1 Ženske v zakonu

»Dobre so le za eno samo stvar, namreč za določeno opravilo, ampak ravno z zakonsko ženo je to opravilo človeku najmanj v veselje.«²²
Giovanni Della Casa

Prej smo že lahko videli, kako so poročene ženske, ki so imele otroke, primerjali z uvelim cvetom. Pa so rožice v zakonu res ovenele? Poglejmo najprej, kaj pravijo o zakonu moški in ženske v sporu o spolih (kakšen je bil zakon, kako so ga pojmovali, kako so se v njem obnašali moški in kako ženske) in kaj nam sporočajo ljudske pesmi.

Ženin položaj se je razlikoval v različnih družbenih okoljih. Razlikoval se je po družbenem sloju, ki mu je pripadala, njen družbeni ugled pa je bil vezan tudi na njen stan.

»Na Slovenskem so se v razdobju pred koncem 16. stoletja, ... , predstavnice ženskega spola vseh stanov uveljavljale zlasti kot žene in matere, gospodinje in vzgojiteljice otrok.« (Mihelič 2004: 24)

Zakonski stan ženskam ni zagotavljal posebnega slovesa, omejeval je njihovo vlogo na zakonsko družico, mater, hišno gospodinjno.²³ Tudi katoliško pojmovanje ženske njeno naravo povezuje z zakonsko zvezo in primarnim ženskim poklicem: biti žena oz. mati. Zakonska zveza je v tistem času bolj kot na ljubezenskem odnosu temeljila na preživetju in uveljavljanju ženske. Že v mentaliteti srednjeveškega človeka je zakonska zveza veljala za manj vredno kot kakšna druga zveza znotraj družine.²⁴ Pozitivna funkcija zakona pa je roditev in vzgoja novih življenj.

Ko sem prebirala zgodovino žensk, nisem mogla mimo različnih mnenj, ki so jih imeli moški in tudi ženske o zakonu in nasprotnem spolu. Marsikaj na to temo je aktualnega še danes. Pa

²²Gisela Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 37.

²³Darja Mihelič: *Žena v predkapitalističnem obdobju na Slovenskem*. Str. 24.

²⁴Mojca Kovačič: *Poroka in položaj ženske znotraj zakonske zveze v srednjeveških istrskih in celinskih mestih ter v Trstu*. Str. 261.

ne samo na Slovenskem, ampak so se mnenja o zakonu kresala po vseh deželah. Iz literature se zdi, da je najhujši 'spor' med moškimi in ženskami vladal v 16. stoletju. Že v času humanizma je nekako tradicionalno postalo sramotenje zakonske zveze iz ust moških – češ da je zakon nevzdržen, ker so ženske nevzdržne, gospodovalne in sploh vir vsega zla. Ženske so spet nasprotovale, in sicer so trdile, da so mnoge dobrosrčne ženske nesrečne, ker njihovi zlovoljni soprogi grdo ravnajo z njimi, životarijo zaradi grobosti svojih mož klavrno življenje in trpijo bolj, kot če bi bile sužnje pri Saraceni; dejansko je tako, da moški gospodujejo ženskam in nikakor ne ženske moškim.²⁵

Da ne ostanemo samo v humanizmu in 16. stoletju, pogledajmo še par mnenj iz sledečih stoletij – kar pomeni, da se v vsakem obdobju najde kdo, ki zaničuje zakon, ženske in moške. Koliko pa je v tem resnice in koliko od tega si vsak vzame k sebi, pa je stvar posameznika.

»Vseeno je bolje biti oženjen - kot mrtev.« (Moliere, 17. stoletje)

Pisateljica Mary Astell v 18. stoletju meni *»da se moški poročajo le zato, da bi dobili praktično gospodinjo: tako, ki mu rojeva otroke, nosi skrb in breme njihove vzgoje, da bi se njegovo ime ohranilo, nad katero lahko izvaja neomejeno oblast; ženska je zanj skratka neizogibno zlo«*. (Bock 2004: 49)

»Žena je možu to, kar iz nje napravi.« (Balzac, 19. stoletje)

»Ženo vprašaj za svet in kar ti bo svetovala, stori ravno obratno in vedi, da si pametno ukrenil.« (Thomas Moore, 19. stoletje)

»Moški ima ob vsem, kar dela, pred seboj cilj; žena ima moškega.« (Sigmund Graff, 20. stoletje)

Še ena huda izpod peresa italijanskega pisatelja Giovannija Della Casa v 16. stoletju:

»Skorajda vse so grde; če pa je katera med njimi vendarle lepa, se je človek v šestih mesecih naveliča, in dolgočasje lahko prežene le čar novega. Če je že rodila pa je človek sploh ne more več pogledati: njene prsi so povešene, udje na otip mlahavi in uveli. Poleg tega, da ima menstruacijo, je tudi nenehno bolna, zraven pa še požrešna, zaudarja, na stara leta je brez zob, in sploh je vse njeno bitje strahovito grdo. Ženske so šibke, lene, nesposobne za javno službo in celo v vojni popolnoma nekoristne, kajti njihova služba je služba za mir in pokoj.

²⁵ Gisela Bock: Ženske v evropski zgodovini. Str. 12–50.

Dobre so le za eno samo stvar, namreč za določeno opravilo, ampak ravno z zakonsko ženo je to opravilo človeku najmanj v veselje.» (Bock 2004: 37)

Morda ravno zaradi zgoraj omenjenih uvelih, mlahavih in povešenih udov in prsi zakon primerjajo z uvelimi rožami in samski stan s cvetočimi. V spodnji pesmi rožice ponazarjajo ženske. Ko si samski, vse rožice cvetijo in izbereš lahko katerokoli, ko pa si poročen, ni več cvetočih rožic/žensk okoli tebe, ampak imaš le eno, pa še ta je uvela:

Tan so mi rožä präcvetalë, /Nobädna ne jä poväjnola. /Väsäli, väsäli ledičän stan, /.../Sä rožicä so mi poväjnolä, /Nobedna ne jä razcvetala. /Žalostän, žalostän zakonski stan ... (SNP IV 1908–1923: 488)

Humanistične zaničevalce zakona,²⁶ ki so na staro moško vprašanje Ali naj se moški poroči? odgovarjali za napadom na ženske in sklicevanjem na stare modrece, ki so svetovali: Si nor? Vzeti žensko? Ali ne bi raje vzel vrvi in si jo zadrnil okoli vratu?, pa bi nemara moral poslušati tudi naslednji mož, ki mu je žal, da se je poročil z žensko, s katero se pač je. Pritožuje se nad ženo, ki bi se samo urejala in lišpala, špancirala in gledala za mlajšimi:

Ta stara košara /bi se rada štimala, /ti mlade, ti fletne /bi fante imala. /.../Po iži se špancejra/ kak kakšna frajlica. /V ogledalo se pogledne, /je stara, grbasta. (Vidakovič 2003: 232)

Grozi ji tudi s palico, če ne bo dobra, mož je namreč imel kot gospodar v družini pravico do kaznovanja ženske (o tem sem že pisala):

Če ne boš me lubila, /boš s palco se gostila, /trpela kak strela, /se hrbet spremeni. (Vidakovič 2003: 232)

Žal mu je, da jo je vzel; meni, da je poslana od vraga (tudi cerkveni možje so menili, da je satanovo seme), toda žena mu odgovarja, da bo večno moral biti pri njej, saj sta poročena:

To edno stran na sveti, /sje nihče nešče vzeti, /to babo na ramo, /sam vrag jo meni dal. /.../Ti mene moraš meti, /pri meni moraš biti, /do konca življenja /sem tvoja, hopsasa. (Vidakovič 2003: 232)

Tudi v spodnjem primeru se potrdi, da je moški gospodar pri hiši in v družini. Žena se namreč jezi na moža, ker je prišel pijan domov, vendar jo on postavi na 'svoje' mesto, ko ji pravi, da mu nima kaj govoriti, saj je on glavni pri hiši, tako podnevi kot ponoči:

Tag dugo sam pri dväraj stao, /Ka bi skoro konca dao! /Zaj ti idän jäs odpirat, /O, ti stari pijani gnjüs! /Ge si odo, ge si büu, /kaj tak vino s tebe smrdi? /Täga mäni nič näpravi, /Täga

²⁶ Petrarca, Bocaccio, Giovanni Pico della Mirandola idr. Glej: Gisela Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Str. 35.

čüti jäs näsmen! /Jä san vert pri svojoj küči, /kak podnevi, tak ponoči. (SNP IV 1908–1923: 676)

Zakon res ni bil vedno harmonija – žena v naslednji pesmi je nesrečna v zakonu. Vzela je Vogrina, ki je bil hudoben in grob:

Kata, Katalena /daleč moža vzela, /prejk sivoga morja /velkoga tatina, /črnoga Vogrina. /Vsikdar v noči prišeo, /vsikdar v noči odišeo. /Drugo nej proneso, /to človečo glavo, /to krvavo sablo. /»Kata, Katalena, /ej je tebi dobro?« /»Dobro mi je, dobro, /od gospodnoga Boga: /s skuzami se mujvlen, /s pečeladom brišem.« (SLP V 1970: 110)

Še ena mladenka, ki se je poročila z Vogrinom (očitno so Vogrini veljali za slabe može) in se ni več vrnila:

Tak tüdi naša Ančka, gda je na Vogersko šla, /je domou se nikdar več nej vrnola. /Tan njoj je pravo en vogerski mlad pojbar, /naj z njin ide ona pred oltar. (Rituper 1995: 17)

Doma so bili obupani, ker se ni več oglasila, zato so poslali brata za njo. Se ni vrnila, ker je morala poslušati svojega moža, ta pa ji ni dovolil, da bi šla še kdaj nazaj; in zakaj ni domov sporočila, da je zanosila in se poročila?

Poslušnost je bila, kot sem že omenila, dolžnost poročenih žensk; torej se v tej pesmi spet pokaže nadrejenost moškega. Enako pa tudi v sledečem primeru:

Žena samo tüo boj, /nikaj ne rabuč, /ges san tvoj lubi moužek /i ešče tvoj gospoudek, /ges tebi zapoven. (Ritoper 1995: 54)

Še en primer, kjer se kaže podrejenost ženske. Dekle si želi moža, saj zna postoriti vse, česar pa ne ve, jo bo mož naučil (on torej več ve), ona pa ga bo ubogala (ubogljivost, poslušnost žene):

Znan šivati, znan presti, /Znam pri njän doli lečti; /Drügä riči me moš nafči, /Hočän ga lepo bogati. (SNP IV 1908–1923: 541)

Moški, ki se pritožuje nad zakonskim stanom in slavi samski stan:

Väsäli, väsäli ledičen stan, /Kaj ga jä zvalo Jezoš san, /Kaj ga je zvalo Jezoš san. /.../Žalostän, žalostän zakonski stan, /Kaj ga jä zvalo Jezoš san, /Kaj ga jä zvalo Jezoš san. (SNP IV 1908 – 1923: 488)

In mati, ki svari hčerko pred zakonom:

Ti näveš, kaj govoriš, /Zakon jä an välki kriš! (SNP IV 1908–1923: 541)

Očitno je nekaj na šali, ki pravi, da ko stopiš v zakon, stopiš na križev pot. Vendar dekleta, ki so bila zaljubljena, niso verjela materam in so se hotela čimprej omožiti. Tako dekleta materi odgovarja:

Totäga križa sä jäs nä zbojin, /Naj le moža zadobin! (SNP IV 1908–1923: 541)

Dekleta so celo molila, da bi dobile moža, ali se Bogu tožile in prosile, naj jim ga da:
K Svetin Tren kralon /Na kerfanjä bon šla, /Tam bon lipo /Jäs molila Boga. /Sveti Tre krali /Do mäni dali /Ädnoga moža od Boga ... (SNP IV 1908–1923: 541)

Če bi jaz bila fčelica, /kaj bi po svejti lejtala. /Paj bi se Baugi taužila, /kaj mi ne dajo maužeka. (Füčkaj, 3. pesem)

Drugih primerov, ki bi jasno pokazali karkoli o odnosu med moškim in žensko, ni. Na podlagi teh, ki sem jih našla, lahko strnemo, da je moški res bil gospodar in je nadvladal žensko, ki ni smela dvigniti glasu in je morala moža poslušati. Vendar (kot so ugotovile nekatere ženske, ki so se bojevale za svoje pravice):

»... niso vse ženske dobre, in ravno tako, kakor vsi moški niso slabi, niso vsi zakoni v znamenju takih spopadov ...« (Bock 2004: 32)

Izbira partnerja

Dotaknimo se še nečesa, in sicer, ali so imeli mladi proste roke pri izbiri zakonskih partnerjev ali ne. Poroka je bila nekoč predvsem transfer denarja in imetja. Možitev je iz stoletja v stoletje postajala vse bolj pomembna, eden izmed razlogov je, ker je življenje zunaj družinskih okvirov ženske potisnilo v najhujšo revščino. Prva dolžnost moža je bila skrb za vzdrževanje družine. In ravno zato je bila ljubezen (tudi telesna privlačnost, osebno izžarevanje) na drugem mestu, bolj pomembno je bilo, da je fant ali dekle iz dovolj dobre (to pomeni premožne) družine. Sklenitev zakonske zveze so zato večinoma pripravljali starši in sorodniki, in sicer so to uredili tako, da je poroka ustrezala računici hišnega gospodarstva.²⁷ Lahko rečemo, da je šlo za gospodarsko razumno izbiro partnerja.

Če si zamislimo življenje v tistem času, ko so tako razmišljali (saj ne rečem, da se danes več ne razmišlja tako in da se ne poročajo več zaradi denarja, ampak zaradi ljubezni), je povsem logično, da so straši hoteli, da bodo mladi in s tem tudi oni imeli dovolj imetja (zemlje in denarja) za preživetje.

Tudi v ljudskih pesmih zato starši branijo svojim otrokom revne partnerje. Mati brani fanta, ki ima premajhno hišo:

Jaz bi tebe rada meila, /zavolj mater nisem smeila, /mati mene kregajo, /da ti premalo ižo maš. (Kumer 1975: 172)

Branijo tudi fanta, ki izhaja iz revne in neugledne družine (očitno je sin razuzdanke):
Ne dam ti jo, ne dam ti jo, /kurve sin bradati! /Raj jo hočem, raj jo hočem /v škrinjo zaklepati. (Kumer 1975: 278)

²⁷ Reinhard Sieder: *Socialna zgodovina družine*. Str. 53–55.

Pa še tožba fanta, ki sanja, da nekoč ne bo več reven in bo lahko imel knezovo hčerko: *Najlepšo rožco bom si zbral /in svoji ljubici bom jo dal. /Če glih sem zdaj reven fant, /bom enkrat knezov zet.* (SLP III 1970: 378)

3.2 Mic, Mic, Micika

Še čisto zadnje poglavje, ki se prav tako dotika žensk, in ga dodajam bolj kot zanimivost. Preleteli bomo ženska imena, ki se pojavljajo v zbranih ljudskih pesmih. Vse kaže, da so Porabci in Prekmurci so peli le o Micikah:

*Kaj ti pa jeste, Micika, **Micika**, /kaj si tak močno žalostna ...* (Kumer 1975: 496)

***Micka** je na pragi stala, /svejkle zvezde je gledala.* (Füčkaj, 15. pesem)

*Moja **Micka** se po ganki špancera, /vu rokaj en glažec drži.* (Füčkaj, 8. pesem)

*/.../ vsaki k svoji lubici, /al' jaz paj k svoj' **Miciki**.* (Füčkaj, 22. pesem)

*Gnes je edna lüšna nauč /od naja lübeznosti, /od lübe moje **Micike** ...* (Füčkaj, 23. pesem)

***Micka** moja, al' ge si snočkar bila, /da te nej bilau tak dugo domau.* (Füčkaj, 48. pesem)

***Micka** rano stane, /k ranoj meši gre ...* (Füčkaj, 49. pesem)

***Micika** v püngradi rauž'ce bere, /fantič paj mimo gre pa njoj veli ...* (Füčkaj, 50. pesem)

*Moja **Micka** ešče mlada, naj bau, /komaj stara šestnajst lejt, komaj stara šestnajst lejt.* (Füčkaj, 55. pesem)

*Šic, mic, **Micika**, /jel' bi mejla tij moža?* (Rituper 1995: 11)

***Micka** me rada ma, /Baug nama srečo da, /ona 'de zibala, /jaz bom paj spau.* (Füčkaj, 69. pesem)

***Micika**, Micika, zdrava ostani, /z najna lübezni se nikdar ne spozabi, /podaj mi desno roko, /srčice mi pravi to, /najna lübezen na vöke naj bo.* (Kumer 75: 153)

Ime Micka je klicna oblika najbolj znanega in najpogostejšega imena na Slovenskem – to je ime Marija. Zaradi svoje svetosti (povezano s krščanstvom) se je širše uveljavilo šele v 16. stoletju. V vsakdanji rabi so bile do najnovejšega časa številne klicne oblike: Marička, Marica, Mica, Micka, Mimi, Minka ...²⁸

Nadaljujmo še z drugimi oblikami imena Marija:

*/.../odrine **Marina** tau barčico preč, /ar ne bomo vid'li se več.* (Füčkaj, 18. pesem)

*Mari, Mari, **Marika**, /tebe paj podje vkanijo ...* (Füčkaj, 44. pesem)

***Milka** stoji na brejgi, /ozira se na svoj dom ...* (Füčkaj, 51. pesem)

²⁸ Janez Keber: *Ženska imena v Sloveniji*. Str. 36.

Ime Marija je bilo na prvem mestu še leta 1960. Leta 1994 pa ga ni več v prvi petnajsterici. Po podatkih statističnega urada Republike Slovenije je Marija na prvem mestu tudi v pomurski regiji (kot zanimivost: v moji ulici je deset hiš, v dveh sta doma Micki, v eni Mica in v eni Marija – od desetih gospodinj že štiri Marije). Poleg Marije, ki je tudi v ljudskih pesmih najpogostejše ime in se v njih pojavi štirinajstkrat, se trikrat pojavita še obliki imena Ana (Ančica, Ančka, Ančika) in Katarina (Kata, Katalena), dvakrat izpeljava imena Roza (Rozinka, Rojska), enkrat izpeljava iz imena Lojzka (Lujzika) ter Franciška in Neža. Prednjači torej Marija in njena klicna oblika Micka.

3 UGOTOVITVE IN INTERPRETACIJA

3.1 Hipoteze

V diplomski nalogi sem si postavila sedem začetnih hipotez in sem nato skozi pregledovanje ljudskih pesmi ugotavljala, ali držijo ali ne:

1. Matere v ljudskih pesmih bodo skrbne, nežne in ljubeznive do svojih otrok (bolj kot očetje), njihove besede, tako v družini kot v drugih zadevah, pa bodo imele manjšo moč kot besede moških.
2. Tudi v ljudski pesmih se kaže zavezništvo mati–sin in oče–hči.
3. Dekletova ljubezen do ljubega bo močnejša od ljubezni do staršev.
4. Sestra ima z bratom in sestro razumevajoč odnos, vendar ko gre za ljubezen, zmaga ljubi.
5. Ženske v ljudskih pesmih bodo v več primerih bolj mirne, zveste, ubogljive in tihe kot moški.
6. Ženske bodo v ljudskih pesmih v več primerih bolj zveste kot moški.
7. Ženske bomo v ljudskih pesmih našli v vlogi gospodinje (v kuhinji in na vrtu).

3.2 Ugotovitve

Matere so strožje od očetov

Poglejmo najprej prvo hipotezo, ki se ni potrdila v celoti. Čeprav sem pričakovala, da bodo ženske tudi v družini, tako kot so bile v javnem življenju, le v ozadju oziroma za moškimi, pa v ljudskih pesmih ni bilo tako. V družini so vladale in odločale (o otrocih, porokah) ženske (matere), kar se kaže v 12 primerih. Očetova beseda pa je močna le v 1 primeru, pa še takrat se pojavi ob materi. Matere so tisti 'zmaji', ki upravljajo z življenji otrok, snubci se jih bojijo, njihova beseda je odločilna – lahko bi rekli, da gre za matrifokalne²⁹ družine, saj so očetje nekje v ozadju in se ne ukvarjajo toliko z družinskimi zadevami, kot je vzgoja otrok, ampak z gospodarskimi zadevami (delo, denar). Razlago za to lahko najdemo v razvoju: ženske so ostajale doma z otroki, moški so služili kruh. Zato tudi v pesmih matere najdemo ob otrocih večkrat kot očete. Čeprav se na prvi pogled zdi, da so bile matere samo stroge in hude, pa na podlagi te strogosti in hudovanja s strani mater ne moremo reči, da so bile te matere slabe. Strogost in zaščita otrok sta namreč dokaz starševske ljubezni, ki temelji na tem, da bi bilo otrokom v življenju čim lepše.

Da so bile nežne, skrbne in ljubeznive do svojih otrok, vidimo, ko pridemo do pesmi o mačehah. Ob zlobni mačehi (5 primerov) je vedno predstavljeno tudi njeno nasprotje: ljubezniva mati (4 primeri). Mati, ki postavlja potrebe svojih otrok pred svoje, je nežna, zaščitniška in prijazna. Zgled tipične matere.

Seveda pa v pesmih najdemo tudi strašne matere, ki ne le da življenje dajejo, ampak ga tudi jemljejo (4 primeri mater detomorilk). Motiv matere detomorilke srečamo že v antičnih pripovedkah. Antična Medeja mori zaradi blaznosti, v ljudskih pesmih pa ne vemo natančnih razlogov, zakaj mati umori svoje otroke. V svojih groznih dejanjih se povsem razlikuje od zgledne krščanske matere, ki jo lahko označimo kot čisto, brezmadežno, žrtvujočo se in vseodpuščajočo.

Vidimo lahko, da so se pojavljali različni tipi mater, vendar pa kljub nekaterim primerom hudih mater, lahko potrdimo prvi del prve hipoteze, medtem ko drugi del ne drži, saj je mati imela (v družini) več besede kot oče (12 : 1).

MATI ODLOČA O OTROCIH	12
OČE ODLOČA O OTROCIH	1

²⁹ Družine, v katerih ima ženska pomembnejšo vlogo od moškega. Vir: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Dru%C5%BEina>

Očetove punčke, mamini sinčki

Druga hipoteza govori o zavezništvu med materjo in sinom na eni ter očetom in hčerko na drugi strani. Odnos matere do hčere je bil res drugačen kot odnos matere do sina. Do hčere je bolj stroga in ima večji vpliv nanjo (12 primerov). Hčerke imajo tudi večji strah pred materjo. Na sina pa mati nima takega vpliva. Zdelo se mi je, da je popustljivejša do sina, ne krega ga toliko kot hčerko, vživi se v njegova čustva (4 primeri). Del hipoteze bi spet lahko potrdili, torej zavezništvo mati–sin. Za potrditev drugega dela hipoteze pa imamo premalo primerov. Oče res ni nikoli dvignil glasu in roke nad hčerko; če je kaj ušpičila, je jokal, medtem ko se je mati jezila, vendar je oče imel enak odnos tudi s sinom. Razlago za to bi spet lahko iskali v evoluciji: oče, ki je bil manj časa doma, ni imel tolikšnega pregleda nad življenji svojih otrok kot mati, ki je bila cel čas z njimi, zato je verjetno odločitve glede otrok zaupal materi.

Boljši mi je lübi

»Boljši mi je ljubi, kakor štirje drugi.«

Nekako tako poje prekmurska ljudska pesem. Ti 'drugi' so starši in brat/sestra. Nekateri raziskovalci ljudskih pesmi (Kumer, Golež, Terseglav) ugotavljajo, da je bila kri močnejša od čustev. Sicer je res, da dekle tudi v porabskih in prekmurskih ljudskih pesmih da prednost fantu v več primerih (3) kot družini (2), a razlika je premajhna, da bi hipotezo lahko potrdili.

Tu lahko omenimo tudi hipotezo štiri, ki se prav tako nanaša na krvne in čustvene vezi. Prvi del hipoteze, torej da ima sestra z bratom in sestro razumevajoč odnos, lahko potrdimo. Ljubeč odnos z bratom/sestro se kaže v 12 primerih, le v 1 primeru pa se kaže ljubosumje med sestrama. Da bi potrdili drugi del četrte hipoteze (da dekle daje prednost ljubemu pred bratom) pa imamo spet premalo primerov. V enem primeru izbere ljubega, v enem primeru ima rajši brata (1 : 1).

Divje ženske

Hipotezi pet in šest domnevata, da bodo ženske v ljudskih pesmih bolj mirne, zveste, ubogljive in tihe kot moški. To hipotezo moramo ovreči. V ljudskih pesmih imamo opraviti z obojnimi – z mirnimi in živahnimi, ubogljivimi in manj ubogljivimi ženskami in moškimi ter z zvestimi in nezvestimi ljubici in ljubčki. Dekleta niso bila nič manj živahna kot fantje, je pa res, da je takšno 'divje' vedenje s strani deklet veljalo za nespodobno. Enako velja za zvestobo – neporočeni fantje in dekleta so si v skoraj enakem razmerju (9 : 8) zvesti oz. nezvesti – včasih si dekle najde drugega, včasih fant drugo. Če pa pogledamo poročene pare

oz. pare, ki so si obljubili zvestobo, vidimo, da so bile žene vedno zveste svojim možem in so držale obljubo, ki so jim jo dale (5 primerov). Tudi ni primerov, ko bi mož prevaral ženo.

ŽENSKA NEZVESTOSTA	8
MOŠKA NEZVESTOSTA	9

Ženska – hišni angel

Ženske in moški se razlikujejo v bioloških značilnostih, dolžnostih, ki jih jim določa družba in njihovih vlogah v družini in skupnosti. Delo in dolžnosti moških in žensk so se razlikovale glede na biološki in družbeni spol.³⁰ Biološki spol se nanaša na biološke in fiziološke značilnosti, ki opredeljujejo moškega in žensko. Družbeni spol pa se nanaša na v družbi ustvarjene vloge, obnašanje, dejavnosti in lastnosti, ki jih določena družba smatra kot primerne za moške in ženske. Obnašanja in lastnosti, ki se nanašajo na ženske, sem se zgoraj že dotaknila, sedaj pa pogledjmo še, katere vloge in delo so pripisovali ženskam in katere moškim.

V sedmi hipotezi domnevam, da bodo ženske v ljudskih pesmih predvsem v vlogi gospodinje in matere. Ti dve vlogi so ženskam stoletja res pripisovali. Glavni razlog za to je spet razvoj: ženske rojevajo in zato je materinstvo njihova biološka vloga, ki pa za sabo potegne še vzgojo otrok; gospodinjenje pa jim je morda res pripisala družba, vendar verjetno tudi z razlogom, saj če so že ostajale doma pri otrocih, so lahko zraven tega še kaj postorile v hiši in okoli nje. S tema dvema vlogama ni nič narobe, če družba ne bi hotela celotne osebnosti ženske skrčiti na zgolj ti dve funkciji: materinstvo (vzgoja otrok) in gospodinjenje.

V ljudskih pesmih so ženske res več ali manj gospodinje in matere in še danes (ne samo v ljudskih pesmih) v večjem delu sveta ženske opravijo več dela v gospodinjstvu kot moški. O ženskem delu priča 20 primerov pesmi, od tega je 9 primerov, kjer so v vlogi gospodinje, 8 primerov, kjer so ženske na vrtu, v 2 primerih delajo na njivi, v 1 primeru pa se dekle odpravi na sezonsko delo. Na tem mestu lahko potrdimo sedmo hipotezo.

GOSPODINJSKA DELA	9
DELO NA VRTU	8
DELO NA NJIVI	2
SEZONSKO DELO	1

³⁰ O spolih sem povzela po: <http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions>

Nadaljujmo še z biološkim spolom in njegovim vplivom na delo žensk in moških. Delo v ljudskih pesmih je razdeljeno po zmožnostih oz. telesnem razvoju obeh spolov. Biološki spol je lastnost, ki je določena z biološkimi dejavniki, kot so genetski zapis, anatomija in fiziološki procesi. Smo enako močne in imamo enako razvite kosti in mišice kot moški? Ne. Smo nežnejši spol in zato ni nič hudega v tem, da se je tudi delo delilo po spolih. Govorimo seveda o fizičnem delu. Moškim je pripadalo fizično težje delo (oranje, košnja) in ženskam fizično lažje delo (paša, žetev), kar pa ne pomeni, da so ženske zaradi tega neenakovredne moškim. Pri delitvi dela je tako upoštevano dejstvo, da imajo ženske in moški različne potrebe in zmožnosti. Tu lahko na kratko povzamem še, kaj so v ljudskih pesmih, ki sem jih pregledala, počeli moški: kosili travo, orali na njivah, šli v vojsko, ravnali z denarjem, šli s trebuhom za kruhom v Ameriko.

4 ZAKLJUČEK

Zgodbe preteklih časov, kot so pravljice, pripovedke in pesmi, so eden od najbolj pričujočih dokazov slovenske zgodovine. Za pomoč pri odkrivanju življenja žensk sem si izbrala prekmurske in porabske ljudske pesmi. Te pesmi imajo mnoge značilnosti, ki so plod stičišča različnih kultur. V porabskih je čutiti slovanski vpliv, v prekmurskih madžarski. Zavedam se, da zbrane ljudske pesmi ne odražajo samo življenja Prekmurk in Porabk, ampak žensk na splošno. Na podlagi ljudskih pesmi morda res ne moremo napisati zgodovine žensk, sicer pa imamo danes tudi objektivnejše zgodovinske razlage, ki nam povedo, od kod smo in kakšna je bila naša zgodovina. Vseeno pa ljudske pesmi skrivajo v sebi več kot le kanček resnice. Sama še spadam v generacijo, kateri so stari starši še znali kaj povedati o običajih v preteklosti pa tudi uspavati so nas znali z ljudskimi pesmimi (čeprav, draga moja babica, tista o Fikonjaku, ki zabode svoje dekle, ni bila ravno najlepša uspavanka). Koliko današnjih otrok ve, kako so vasovali ali da so punce dajale pušeljce fantom? O čem pa bomo mi peli in pripovedovali svojim otrokom? Sama sem vesela, da sem si za diplomsko nalogo izbrala to temo – res je, da nekih velikih novih ugotovitev o ženskah na podlagi pesmi nisem ugotovila, sem pa vsaj prečesala prekmursko in porabsko ljudsko narečno dediščino in dobila ideje za nove pevske nastope. Razen tega sem morala poseči tudi po literaturi, ki se tiče razvoja in zgodovine žensk – to me je malo šokiralo. Saj sem vedela, da so bile ženske mnogokrat zatirane in manjvredne kot moški, toda da so se pojavljale tako hude izjave o ženskah! Kakor da smo res iz drugega planeta ... Pa zato za konec (malo za šalo malo zares) ena pesem, ki jo je prevedel Janez Menart³¹ (kar tako kot pojasnilo vsem, ki ne razumejo ženskega spola):

³¹ Prevod po: Jean De Meung: *Roman o roži*. Gre za roman iz 13. stoletja, ki je zarisal takšno podobo moških in žensk, da je sprožil pravi spor med spoli.

*Ni žensk, ki bi prenesle grajo:
prepričane so, da vse znajo;
poduka željna ni nobena –
tako pač ženska je rojena.
Kdor se ji zamerit noče,
pusti naj, da počne kar hoče.
Kot mačka zna že po naravi,
kako se miš iz luknje spravi,
ne da bi se učila v šoli in
pozabi več nikoli,
ker pač tiči v njej gon do lova –
tako žal, ženska je gotova,
saj takšna pač je njena nrav,
da vse, kar dela, dela prav,
pa naj bo dobro ali ne,
pa če se naj ves svet podre,
tako je prav, kar ve, pač ve;
kdor kara jo, naj k vragu gre.
In tega se ni naučila;
ne, takšna se je že rodila;
in ker je s to stvarjo tako,
se spremenila več ne bo,
in kdor bi jo kaj rad učil,
ta že ne bo jo v par dobil!*

5 VIRI IN LITERATURA

5.1 Viri

Zmaga Kumer: *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.

Zmaga Kumer: *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Obzorja, 1975.

Zmaga Kumer: *Eno si zapojmo*. Celje: Mohorjeva družba, 1995.

Zmaga Kumer: *Še eno si zapojmo*. Celje: Mohorjeva družba, 1999.

Dušan in Francek Mukič: *Füčkaj, füčkaj fantiček moj / sto ljudskih iz Porabja*. Szombathely : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2001.

Marija Rituper: *Či bi ges bijla fčelica*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture, 1995.

Slovenske ljudske pesmi I, II, III, IV, V (ur. Golež, Kumer, Terseglav idr.) Ljubljana: Slovenska matica, 1970–<2007>.

Slovenske narodne pesmi IV (ur. Karel Štrekelj). Ljubljana: Slovenska matica, 1908–1923.

Slovenske narodne pesmi III (ur. Karel Štrekelj). Ljubljana: Slovenska matica, 1904-1907.

Jasna Vidakovič: *Sto slovenskih ljudskih pesmi*. Ljubljana: Prešernova družba, 2003.

5.2 Literatura

Gisela Bock: *Ženske v evropski zgodovini*. Ljubljana: *cf., 2004.

Dragica Čeč: *Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve? spreminjanje podobe detomora v 18. in začetku 19. Stoletja*. [http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/CEC\(1\).pdf](http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/CEC(1).pdf)

Marjetka Golež: Podoba ženske v ljudski pesmi. *Zbornik predavanj/XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 30. 6.–19. 7. 1997. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti: 1997. 225-242.

Maca Jogan: *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.

Janez Keber: Ženska imena v Sloveniji. *Zbornik predavanj/XXXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 30. 6.–19. 7. 1997. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti: 1997. 33–43.

Mojca Kovačič: Poroka in položaj ženske znotraj zakonske zveze v srednjeveških istrskih in celinskih mestih ter v Trstu. *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. Zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (2004). Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004. 259–276.

Zmaga Kumer: *Delo in ljudska pesem na slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 2006.

Darja Mihelič: Žena v predkapitalističnem obdobju na Slovenskem. *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. Zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (2004). Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004. 23–30.

Reinhard Sieder: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis: ZRC, 1998.

Vida Tomšič: *Ženska, delo, družina, družba*. Ljubljana: ČZDO Komunist - TOZD, 1978

Marta Verginella: *Ženska obrobja*. Ljubljana: Delta, 2006

Mary Wollstonecraft: *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krt, 1993.

Živa Zidar Borja: *Detomor – očrt etiologije detomorilskega vedenja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, FDV, 2012.

Angelca Žiberna: *Slovenke skozi čas*. Ljubljana: Samozaložba, 1998.